

İBNÜ'L-KATTÂN'IN HAYATI ve HADİS METODOLOJİSİ

Hüseyin AKGÜN

ÖZET

İslam tarihi boyunca Hadis bilimi alanında çok önemli âlimler yetişmiştir. Bunlardan bir kısmının görüşleri şöhretine paralel olarak yaygın bir şekilde bilinmekle birlikte bazılarının ilmi üstünlüklerine rağmen isimleri bile unutulmuştur. İşte bu makalemizde, bunlardan birisi olan 562-628/1167-1231 yılları arasında yaşamış, hadis ve fıkıh bilgini İbnü'l-Kattân el-Fâsî'nin hadis bilimleri alanındaki görüşlerini özetlemeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler:İbnü'l-Kattân, Beyanü'l vehm, hadis metodolojisi, hadis terminolojisi, hadis tenkidi

ABSTRACT

IBN AL-QATTÂN AND HIS WORK BAYÂNUL WAHM VEL İHAM

There have been very important scholars during the history of Islam. Although some of these scholars' views have been known widely with their popularity, some of the scholars' names have been forgotten even though they have scientific superiorities. One of these was the scholar of the hadith and Islamic law, Ibn al-Qattân al-Fâsî who lived in the years of 562-628/1167-1231. In this article we have to summarize his ideas about the hadith sciences.

Key Words:Ibn al-Qattân, hadith methodology, hadith terminology, criticism of hadith

I- GİRİŞ

Hadis araştırmalarında, özellikle bu alandaki kültürel birikimimizi tekrar gözden geçirip, günümüz düşünce dünyasına kazandırmanın yapılacak yeni hadis çalışmalarına daha zengin bir bakış açısı kazandıracağı kuşkusuzdur. Özellikle hadis ilminde, İslâm dünyasının batısında yer alan Mağrib'te yetişmiş hadisçiler fazla bilinmemektedir. Biz de bu konuda ismi bilinse de, görüşleri yeterince bilinmeyen, hatta ilim tarihimiz içerisinde düşünceleri unutulmuş, diğer ünlü âlimlerce gölgelenmiş veya görüşleri başkalarına nisbet edilmiş Mağrib'in yetiştirdiği en önemli hadis-

çilerden birisi olan İbnü'l-Kattân el-Fâsi'yi tanıtmaya ve hadis ilmindeki görüşlerini açıklamaya çalışacağız.

İbnü'l-Kattân şeklinde meşhur olan Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Abdülmelik el-Fâsî (ö. 628/1231) adlı âlim, Kur'an ve Sünnet'ten uzak, ilmin ezber ve taklitten ibaret olduğu² mutaassıp Murâbıtlar Devleti'nin son bulduğu, ilmî hürriyet ve zenginliğin hâkim olduğu Muvahhidler Devleti'nin en parlak döneminde yaşamıştır. Bu devlet, İbn Tümert'in yenilikçi din anlayışını esas alan bir misyon ile ortaya çıkmış,³ özellikle Ebû Yûsuf Ya'kûb el-Mansûr (580-595/1184-1199) zamanında ülke, medeniyet bakımından en güçlü dönemini yaşamış, askerî bakımdan da Batı ve Doğu'da etkisini göstermiştir.⁴ Muvahhidler Devleti'nde ilme ve âlime her zaman değer verilmiş, zengin kütüphaneler kurulmuştur. İbnü'l-Kattân'ın böyle müsâit bir ilmî çevrede doğması ve büyümesi, ilimde ilerlemesi ve önemli eserler vermesi için iyi bir fırsat olmuştur.

Hadis ve fıkıh kitaplarında adının çokça zikredilmesine rağmen İbnü'l-Kattân'ın pek fazla tanınmadığını söyleyebiliriz. Bunun en önemli sebebi, isminin diğer bazı âlimlerle karıştırılmasıdır. Onun, İbnü'l-Kattân veya el-Kattân ismini taşıyan; Yahyâ b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813),⁵ Ebû'l-Hasen Ali b. İbrâhîm b. Seleme el-Kattân el-Kazvîni (ö. 345/956),⁶ Ebû Abdul-

2 Marshall G. S. Hodgson, *İslâm'ın Serüveni*, II, 294, İstanbul 1995; S. Muhammed İmâmüddin, *Endülüs Siyasi Tarihi*, Ankara 1990, s. 309.

3 Merrâküşi, *el-Mu'cib fi telhîsi ahbâri'l-Mağrib*, s. 187 vd., Kahire 1368/1949; Arif Aytekin, "İbn Tümert", *DİA*, XX, 425; Hodgson, *İslâm'ın Serüveni*, II, 294.

4 Merrâküşi, *el-Mu'cib*, s. 261-307; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'u ebnâi'z-zamân*, Beyrut 1968, VII, 3-15; Şinasi Altundağ, "Muvahhidler", *İA*, VIII, 768.

5 Örnek için bkz. Ahmet Yücel, *Hadis İliminde Tenkit Terimleri ve İlgili Çalışmalar*, İstanbul 1996, s. 85. Ayrıca bkz. İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm ve'l-ihâmi'l-vâk'ayn fi kitâbi'l-Ahkâm*, (nâşirin girişi), Riyad 1418/1997, I, 30. Yahyâ b. Saîd el-Kattân ile özellikle cerh ve ta'dil ilmindeki şöhretinden dolayı karıştırılmıştır.

6 Biyografisi için bkz. Zehebî, *Siyeru A'lâmü'n-nübelâ'*, Beyrut 1413/1992, XV, 463; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb min ahbâri men-zeheb*, Beyrut ts., I, 370. Müellifimizle karıştırılması ile ilgili olarak bkz. İ. Hakkı Ünal, "İbnü'l-Kattân el-Mağribî", *DİA*, XXI, 108.

lah Hüseyin b. Muhammed İbnü'l-Kattân eş-Şafî (ö. 407/1017),⁷ oğlu Ebû Muhammed Hasen b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Kattân (ö. 646/1249'dan sonra)⁸ ile karıştırıldığını görmekteyiz.

Kaynaklarda, hadislerin sıhhatini yeniden tespit konusunda -buna karşı olan İbnu's-Salâh'ın (ö. 643/1246) çağdaşı olarak İbnü'l-Kattân'ın adına sıkça rastlanır.⁹ Özellikle *Beyânü'l-vehm* adlı eseriyle sadece Batı'da değil, zamanla Doğu'da da hadis ilminde kendisine müracaat edilen bir âlim olmuştur.¹⁰ Nitekim Zehebî (ö. 748/1348) onu, sözüne itimat edilen cerh-ta'dîl âlimleri arasında on dokuzuncu,¹¹ Sehâvî (ö. 902/1496) yirmi dördüncü,¹² Süyûtî (ö. 911/1505) ise on sekizinci tabakada zikretmektedir.¹³

II- DOĞUMU ve YETİŞMESİ

Tam adı; Ali b. Muhammed b. Abdülmelik, b. Yahyâ b. İbrâhîm b. Halsâ b. Semâha el-Hımyerî el-Kütâmî el-Kurtubî el-Fâsî'dir. İbnü'l-Kattân, 10 Zilhicce 562/26 Eylül 1167 tarihinde bir Kurban Bayramı sabahı Fas (Fez) şehrinde doğmuştur.¹⁴ Burada ilk eğitimini alan İbnü'l-Kattân eğitimini sürdürmek ve geliştirmek amacıyla, dönemin diğer ilim tâlibleri ve âlimleri gibi Merakeş'e yerleşmiştir.¹⁵ Bu şehir devrin en önemli ilim merkez-

⁷ Biyografisi için bkz. Şirâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, Beyrut ts., I, 231. Müellifimizle karıştırılması ile ilgili olarak bkz. Carl Brockelmann, *GAL Supplement*, Leiden 1943-49, I, 634; Ünal, "İbnü'l-Kattân el-Mağribî", *DİA*, XXI, 108.

⁸ Oğluyla karıştırılmasıyla ilgili olarak bkz. Kattân, *Nüzümü'l-cemân li tertîbi ma selefe min ahbârî'z-zamân*, (nâşirin girişi), Beyrut 1990, s. 10-11.

⁹ Zerkeşi, *en-Nüket alâ Mukaddîmeti İbni's-Salâh*, Beyrut 1998, I, 158; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, Riyad ts., I, 143.

¹⁰ Abbâs b. İbrâhîm, *el-İlâm bi-men halle Merakeş ve Ağmât mine'l-a'lâm*, Rabat 1974-80, IX, 76. Zehebî, İrakî, Zeylâî, İbn Hacer gibi önemli hadisçiler ileride de anlatılacağı üzere onun eserlerini kaynak olarak kullanmışlardır.

¹¹ Zehebî, *Zikru men yu'temedu kavluhü fi'l-cerh ve't-ta'dîl*, Haleb 1990, s. 221.

¹² Sehâvî, *el-Mütekellimüne fi'r-ricâl*, Haleb 1990, s. 123.

¹³ Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, Beyrut 1403/1983, s. 498. Burada tabaka terimi ile tarihsel bir dönem kastedilmektedir.

¹⁴ İbn Abdülmelik, *ez-Zeyl ve't-tekmile li Kitâbeyi'l-Mevsul ve's-Sıla*, Rabat 1984, I, 195; Abdülhâdi Ahmed Huseysin, *Mezâhiru'n-nahda fi 'ahdi Ya'kûb el-Mansûr*, Titvan 1982, II, 93.

¹⁵ İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile li kitabi's-Sıla*, Madrid 1886, III, 250; İbn Abdülmelik, *ez-Zeyl ve't-tekmile*, I, 165; Makkarî, *Nefhu't-tib*, Beyrut 1968, III, 194; Huseysin, *Mezâhiru'n-nahda*, II, 93.

lerinden biri ve Muvahhidler Devleti'nin başşehridir.¹⁶ İbnü'l-Kattân'ın ilimde derinleşmesi burada gerçekleşmiştir. Buradan başka Tunus ve Kurtuba'ya da ilim yolculukları yaptığını bilmekteyiz.

İbnü'l-Kattân, Muvahhidler Devleti'nde sıradan halk ve ileri gelenler tarafından kendisine saygı duyulan bir âlimdi. Bu durum, hakkında değişik dedikodu ve iftiraların başladığı 621/1224'li yıllara kadar sürmüştür. Onu ilk himaye eden 580–595/1184–1199 yılları arasında hüküm süren Ebû Yûsuf Ya'kûb el-Mansûr olmuştur. Ya'kûb el-Mansûr onu huzurunda hadis kıraatı için tayin etmiş¹⁷ ve zamanında yaşayan diğer ulemâya tercih etmişti.¹⁸

O, önemli bir ilmî etkiye sahipti. Hadis ilmindeki ihtisasıyla tanınmıştı. Zamanında, devletin en önde gelen ilim adamıydı.¹⁹ İlmî seviyesi sebebiyle o, devlet içinde ilmî danışmanlık (talebe reisliği), kütüphane sorumluluğu gibi önemli görevlere getirilmiştir.²⁰ Kitaplara çok önem veren İbnü'l-Kattân kendi el yazısıyla *Sahîh-i Müslim*, *Sünen-i Ebû Dâvûd* ve diğer bazı kitapları çoğaltmıştır.²¹ Ayrıca, edebiyatta da söz sahibi ve şairdi.²²

Ya'kûb el-Mansûr zamanında mertebesi hep yükseldi. Bu durum, oğlu Muhammed en-Nâsır (595-610/1199-1213) ve sonrasında torunu Ebû Ya'kûb Yûsuf el-Mustansır'ın (610-620/1213-1224) vefatına kadar devam etti. Yine, Ya'kûb el-Mansûr'un ağabeyi Ebû Muhammed Abdolvâhid (620-621/1224), daha sonra Muhammed en-Nâsır'ın oğlu Ebû Zekerriyya Yahyâ el-Mu'tasım (ö. 633/1236) onu himâye etmişlerdir. İbnü'l-Kattân yaklaşık kırk yıl saraya yakın yaşamıştır.²³

¹⁶ İhsân Abbâs, "Contributions to the Material on the History of the Almohades, as portrayed by a new Biography of Abu al-Hasen Ibn al-Kattân", *Akten des VII. Kongress für Arabistik und Islamwissenschaft*, Göttingen 1974, s. 16.

¹⁷ İbn Abdülmelik, *ez-Zeyl ve't-tekmile*, I, 169; Kattân, *Nüzümü'l-cemân*, (nâşirin girişi), s. 17; Huseysin, *Mezâhiru'n-nahda*, II, 94.

¹⁸ İbn Abdülmelik, *a.g.e.*, I, 169.

¹⁹ İbrâhim b. Siddîk, *İlmu 'ileli'l-hadîs min hilâli kitâbi Beyâni'l-vehm ve'l-ihâmi'l-vâkı'ayn fî kitâbi'l-Ahkâm*, Fas 1995, I, 262.

²⁰ Huseysin, *Mezâhiru'n-nahda*, II, 96.

²¹ İbn Abdülmelik, *ez-Zeyl ve't-tekmile*, I, 167.

²² Bazı şiirleri için bkz. İbn Abdülmelik, *a.g.e.*, I, 169-170, 173.

²³ İbn Abdülmelik, *ez-Zeyl ve't-tekmile*, I, 169; Kattân, *Nüzümü'l-cemân*, (nâşirin girişi), s. 17, 18.

Ancak, Âdil dönemi ve sonrasındaki dönemlerde siyasi duruşundan dolayı, durumunun önceki dönemler gibi parlak olmadığını görmekteyiz. Ömrünün son günlerini sıkıntı içerisinde geçiren İbnü'l-Kattân Sicilmâse kadılığı sırasında,²⁴ yakalandığı bir hastalık sonucu 1 Rebiülevvel 628'de (7 Ocak 1231) vefat etti.²⁵

Hocaları ve Öğrencileri

İbnü'l-Kattân'ın hocalarından bazıları şunlardır: İbn Zerkûn el-Ensârî el-Endelüsî (ö. 586/1190), Ebû Bekr b. Halef el-Ensârî (ö. 590/1194), İbnü'l-Fahhâr el-Mâlekî (ö. 590/1194), İbn Madâ' el-Kurtubî (ö. 592/1195), Ebü'l-Hasen İbnü'n-Nekarât (ö. 593/1197), İbnü'l-Feres el-Hazrecî (ö. 597/1201), Abdullah b. Muhammed b. İsa et-Tâdilî (ö. 597/1201), Muhammed b. Abdullah İbnü's-Saykal es-Sıkillî (ö. 608/1212), Ebû Ömer b. Ât eş-Şâtibî (ö. 609/1212), Ali b. Muhammed b. Ali en-Nahvî el-İşbilî (ö. 609/1213) ve İbn Vâcib el-Kaysî (ö. 614/1217).²⁶

Öğrencilerinden bazılarının isimleri ise şöyledir: Oğlu Ebû Muhammed Hasen b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Kattân (ö. 646/1249'dan sonra), Muhammed b. Ali es-Sanhâcî (ö. 629/1232), Ebû Mervân el-Bâcî (ö. 635/1238), Ebû Abdullah Muhammed b. Yahyâ el-Merrâküşî İbnü'l-Mevvâk (ö. 642/1245), Ali b. Muhammed el-Ğâfikî (ö. 649/1252) ve İbn Müsdî el-Gırnâtî (ö. 663/1265).²⁷

III- ESERLERİ

²⁴ Bu sırada, ülkede bir taht kavgası olduğu için muhtemelen burası rakip hükümdar Mu'tasım'ın kontrolündeydi.

²⁵ İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, III, 251; İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-iktibâs fi zikri men halle mine'l-a'lâmi medineti Fâs*, Rabat 1973-74, II, 471; Hayruddin Ziriklî, *el-A'lâm*, I-X, Kahire 1954, V, 152. Not: Bağdatlı, "618/1221 yılında vefat ettiği de söylenmektedir" dese de (Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-'arifîn esmâ'ü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*, İstanbul 1951, I, 706) bu tarihe diğer kaynakların hiç birinde yer verilmemiştir.

²⁶ Diğer bazı hocalarının isimleri için bkz. Hüseyin Akgün, İbnü'l-Kattân'ın Hadis Anlayışı, Marmara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul 2005, s. 45-47.

²⁷ Diğer bazı öğrencilerinin isimleri için bkz. tezimiz s. 50-51.

İbnü'l-Kattân'ın birçok eseri olduğu halde,²⁸ sadece dört eserinin günümüze gelmiş olması, yine kendisinden sonra yapılan nakillerin de bu eserler ile sınırlı kalması dikkat çekmektedir.

İbnü'l-Kattân'ın eserlerinin kaybolması ve unutulmasının en önemli sebebi olarak, ömrünün sonlarına doğru eserlerinin yakılması gösterilebilir. Ayrıca, Müslümanlar Endülüs'ten çıkarılırken, kütüphanelerin birçoğunun yakılmasının,²⁹ özellikle Mağribli müelliflere ait birçok değerli eserin yok olmasına sebep olduğu anlaşılmaktadır. Bu talandan kurtulan eserlerin toplandığı İspanya Escorial kütüphanesinde³⁰ İbnü'l-Kattân'a³¹ ve onun talebelerine³² ait bazı değerli yazmaların bulunuyor olması, bu durumu teyit etmektedir. Ayrıca, Muvahhidler devletinin yıkılmasından sonra, Doğu İslâm dünyasında yaşayan İbnu's-Salâh eş-Şehrezûri'nin (ö. 643/1246), İbnü'l-Kattân'ın (ö. 628/1231) çağdaşı olması, özellikle usûl alanında daha çok onun eserine önem verilmesine, buna bağlı olarak Mağribli İbnü'l-Kattân'ın tanınması ve itibara alınmasına olumsuz etki yaptığı söylenebilir. Bununla birlikte İbnü'l-Kattân'ın usûl ile ilgili görüşlerini İbnu's-Salâh gibi sistematize etmemesinin daha önemli bir etken olduğu da düşünülebilir. Yine, kendisinden hemen sonra Doğu İslâm dünyasında hadis alanında Zehebî, Irâkî ve İbn Hacer gibi hadis âlimlerinin çıkması da onun eserlerinin geri planda kalmasına vesile olmuştur.³³

²⁸ Bu konuda en geniş bilgi İbn Abdülmelik, *ez-Zeyl ve't-tekmile*, I, 167, 168'de bulunmaktadır. Diğer biyografi eserlerinde bu konuda sadece birkaç eserini zikretmekle yetinilmiştir.

²⁹ Kettâni, *et-Terâtîbü'l-idâriyye*, İstanbul 1990, III, 245; Sigrid Hunke, *Avrupa'nın Üzerine Doğan İslâm Güneşi*, İstanbul 1991, s. 454.

³⁰ Burada geriye sadece 2000 cilt kadar eser kalmıştır (Kettâni, *a.g.e.*, III, 245, 246).

³¹ Örneğin *Kitâbü'n-Nazar*'ın bir yazması bu kütüphanededir (Bununla ilgili olarak bkz. İbnü'l-Kattân, *Kitâbü'n-Nazar fî ahkâmi'n-nazar*, Beyrut 1419/1999, (nâşirin girişi), s. 54).

³² Örneğin, *Beyânü'l-vehm* üzerine İbnü'l-Mevvâk tarafından yazılan '*Buğyetu'n-nukkâd*' adlı eseri Escorial kütüphanesi Legajo 1749'da yer almaktadır (Brockelmann, *GAL Supplement*, II, 931; Hartwig Derenbourg, *Les Manuscrits Arabes de l'Escorial*, Paris 1928, III, 257). Bu kütüphanedeki Arapça yazmalar hakkında bkz. Kettâni, *a.g.e.*, III, 245-246. Ayrıca bu kütüphanenin Hartwig Derenbourg tarafından hazırlanan *Les Manuscrits Arabes de l'Escorial* adlı kataloğuna da bakılabilir.

³³ Hatta İbnü'l-Kattân'a ait olan birçok görüş daha sonra İbn Hacer'e veya başkalarına mâl edilmiştir. Örneğin, münker hadislerle ilgili görüşleri (İbnü'l-Kattân, *Kitâbü'n-Nazar*, s. 393-394) İbn Dakik el-İd'e mâl edilmiştir.

Şimdi onun en önemli eseri olan Beyânü'l-vehm hakkında bilgi vermek istiyoruz.

Beyânü'l-vehm vel-ihâmi'l-vâki'ayn fî kitâbi'l-Ahkâm

İbnü'l-Kattân daha çok *Beyânü'l-vehm vel-ihâmi'l-vâki'ayn fî kitâbi'l-Ahkâm* ve *Kitâbü'n-Nazar fî ahkâmi'n-nazar bi hâsseti'l-basar* adlı kitapları ile tanınmıştır. En önemli eserinin ise *Beyânü'l-vehm* olduğu kabul edilmektedir. Bu çalışmada da daha çok, hadis ilimleri bakımından çok zengin olan bu eserden istifade edilmiştir. Ancak Hüseyin Âyt Saîd tarafından tahkik edilerek neşredilen bu eserin (Riyad 1997) iki yazmasından birisinin bazı kısımlarının silik, diğerinin de iki cildinden birisinin kayıp olması dolayısıyla bazı eksiklikler içermektedir. Örneğin İbn Hacer'in *Tehzîbü't-Tehzîb*'de³⁴ İbnü'l-Kattân'dan nakledilen bir râvi hakkındaki bilgileri *Beyânü'l-vehm*'de eksiktir.³⁵ Daha sonra da değinileceği üzere diğer bir eksiklik de söz konusu neşirde hasen hadislerin delil olma konusundaki görüşünün yer almamasıdır. Bu örneklerle bakıldığında Zehebî ve İbn Hacer'in elindeki nüshaların günümüze gelenlerden bazı farklar ihtiva ettiği söylenebilir.

İbnü'l-Kattân bu kitabında, Ebû Muhammed Abdülhakk İbnu'l-Harrât el-İşbili'nin (ö. 582/1186) *Ahkâmü'l-vüsta'* adlı eserindeki rivâyet ve dirâyetle ilgili hatalarını otuz üç bölüm altında tenkit etmekte ve bu konuda yaklaşık 3000 hadise yer vermektedir. O, bu eserinde cerh ve ta'dil ilminde daha önce hakkında hüküm verilmemiş birçok râvi hakkında görüş bildirmiş ve yüzlerce hadis hakkında sıhhatiyle ilgili hükümler vermiştir. Ayrıca o, bu çalışmasında hadis usûlü ile ilgili bazı orijinal yaklaşımlar da ortaya koymuştur. Onun diğer bir özelliği de, hadis usûlünü doğrudan rivayetlere uygulayarak teoride kalmaması, bunu pratik olarak rivayetler üzerinde de göstermesidir.

(Sehâvî, *Fethu'l-muğis şerhu elfiyeti'l-hadis li'l-İrâkî*, Beyrut 1983, I, 373). Diğer bir örneği için İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, IV, 26; V, 198'deki görüşünü Ahmed Naîm, *Sahîh-i Buhârî muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi (Mukaddime)*, Ankara 1987, s. 370'deki bilgiler ile karşılaştırınız.

³⁴ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Beyrut 1984, X, 283.

³⁵ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, III, 363. Aynı şekilde bir eksikliği de, İbnü'l-Kattân'ın Sâbit b. Aclân hakkında verdiği bilgiyle (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, V, 363), İbn Hacer'in verdiği bilgiyi (İbn Hacer, *Hedyü's-sârî mukaddimetü Fethi'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut 1379/1959, s. 394) karşılaştırdığımızda görebiliyoruz.

Âlimlerin de dikkat çektiği gibi bu eser, onun üstün zekâsını, kavrayışını ve ilimdeki otoritesini ortaya koymaktadır.³⁶ İbnü'z-Zübeyr (ö. 708/1309) bu eser hakkında, “bazı aşırılıkları olsa da, kendi alanındaki en büyük eserlerden biridir” değerlendirmesini yapmakta,³⁷ Zehebî ise, “güzel bir kitap” diyerek beğenisini dile getirmekte,³⁸ İbn Hacer de bu eserden övgüyle bahsetmektedir.³⁹

Beyânü'l-vehm kendisinden sonraki eserlere kaynak teşkil etmiştir. Zehebî'nin *Mizânu'l-îtidâl* adlı eserinde yaklaşık 180, Zeyla'î'nin *Nasbü'r-râye*'sinde yaklaşık 300, İbn Hacer'in *Tehzibü't-Tehzib*'de yaklaşık 260, *Telhisu'l-habîr*'de ise 100'e yakın yerde bu kitaptan nakilde bulduklarını tespit ettik.⁴⁰

Beyânü'l-vehm üzerine bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar şunlardır: *Kitâbü'l-Me'âhızı'l-hifâli's-sâmiyye an me'âhızı'l-ihmâl fi şerhi mâ tadammehû kitâbi beyâni'l-vehm ve'l-ihâm mine'l-ihlâli ve'l-iğfâli ve'l-ihmâl*: İbnü'l-Kattân'ın öğrencisi İbnu'l-Mevvâk (ö. 642/1245) bu eseri *Beyânü'l-vehm*'deki bazı eksiklikleri tamamlamak, yanlışları gidermek amacıyla yazmıştır.⁴¹ *Buğyetü'n-nukkâdi'n-nukle fîmâ ehalle bihi kitâbi'l-beyân ve ağfelehü ev elime bihi femâ temmemehu*: İbnu'l-Mevvâk'a veya Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Rüşeyd es-Sebtî'ye (ö. 721/1321) ait olduğu ihtilafı olmakla birlikte çoğu kaynaklarda eser İbnu'l-Mevvâk'a nisbet edilmektedir.⁴² *el-Cem' beyne Kitâbey İbni'l-Kattân ve İbni'l-Mevvâk alâ kitâbi'l-Ahkâm li-Abdilhakk İbnu'l-Harrât*: İbn Abdülmelik'in (ö. 703/1304), *Muhtasaru Kitâbi'l-vehm ve'l-ihâm li'bni'l-Kattân: Beyânü'l-vehm'e* Zehebî ta-

³⁶ Dımaşkı, *Tabakâtu 'ulemâi'l-hadîs*, Beyrut 1989, IV, 190; Zehebî, *Tezkire*, IV, 1407.

³⁷ İbnu'z-Zübeyr, *Kitâbü Sılatu's-Sıla*, Rabat 1937, s. 132.

³⁸ Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XXI, 200.

³⁹ İbn Hacer, *en-Nüket alâ kitâbi İbni's-Salâh*, Beyrut 1994, I, 488.

⁴⁰ Bunun dışında, adı geçen âlimlerin ve diğerlerinin eserlerinde yüzlerce yerde İbnü'l-Kattân'ın görüşlerine tesadüf etmek mümkündür.

⁴¹ Kettâni, *Hadîs Literatürü*, İstanbul 1994, s. 381.

⁴² İbnü'l-Mülakkin, *el-Mukni' fi 'ulûmi'l-hadîs*, İhsâ 1992, I, 248; Zerkeşi, *Nüket*, III, 546; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut 1379/1959, XII, 407; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, Beyrut 1992, I, 251; Brockelmann, *GAL Supplement*, II, 931'de eseri İbnü'l-Mevvâk ait olarak zikretmektedirler.

rafından yazılan bir telhîs ve tenkittir.⁴³ *Menâretü'l-İslâm: Alâaddîn Moğultay'ın* (ö. 762/1360) *Beyânü'l-vehm*'i tertibidir.⁴⁴

IV- Mezhebi

Genel olarak biyografi yazarları onun mezhebi hakkında hiçbir şey söylemezken, bazıları onun Mâlikî diğerleri ise Zâhirî olduğunu iddia etmişlerdir. Günümüz araştırmacıları ise isabetli olarak, onun belli bir mezhebe bağlı olmadığını savunmaktadırlar.⁴⁵

İbnü'l-Kattân, Muvahhidler Devleti'nin resmî politikasına uygun olarak, taklide karşıdır ve ictihadı savunur. Bununla birlikte o, değişik mezhep âlimlerinin görüşlerini dikkate alması bakımından zamanın siyasîlerinin mezheplere karşı tutundukları katı tavidan da uzaktır. Bu, *Kitâbü'n-Nazar* adlı eserinde de rahatça görülebilmektedir. Nitekim o, herhangi bir konuda fıkıhçıların görüşünü verdikten sonra, "...bana göre ise..." diyerek kendi görüşünü bağımsız olarak ortaya koymaktadır.⁴⁶ Bütün bunlar onun belirli bir mezhebe mensup gibi gösterilme gayretlerinin gereksiz ve isabetsiz olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁷

V- Kendisine Yöneltilen Bazı Eleştiriler

Birçok âlimin övgüsüne mazhar olmuş olan İbnü'l-Kattân'ın⁴⁸ bazen, başta Zehebî olmak üzere, özellikle ilmi doğrudan kitaplardan aldığı ve müteşeddid olduğu iddiasıyla eleştiril-

⁴³ Zehebî bu esere isim vermeksizin, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XXII, 307'de ve *et-Tezkire*, IV, 1407'de değinmektedir.

⁴⁴ Huseynî, *et-Tenbîh ve'l-ikaz li-mâ fi zu'yüli Tezkirati'l-huffâz*, Beyrut ts., s. 366; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yâni'l-mi'eti's-sâmine*, Haydarâbâd 1972, VI, 116; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, Beyrut 1403/1983, I, 538; Abbâs, *el-İ'lâm*, IX, 76.

⁴⁵ İbrâhim b. Sıddîk, *İlmu 'ilel*, I, 288. Fâruk Hammâde de onun bu yönüne işaret etmektedir. (*Ahkâmü'n-nazar*, (nâşirin girişi), s. 52-53. Brockelmann ise, onu mezhebi bilinmeyenler arasında zikretmektedir (Brockelmann, *GAL Supplement*, II, 978).

⁴⁶ Örnekleri için bkz. İbnü'l-Kattân, *Kitâbü'n-Nazar*, s. 98, 386.

⁴⁷ Geniş bilgi için bkz. doktora tezimiz s. 23-26.

⁴⁸ İbnü'l-Ebbâr (ö. 658/1260), İbn Müsdî el-Endelüsî (ö. 663/1265), İbn Abdülmelik (ö. 703/1304), Tüçibî (ö. 730/1330), Ebû Abdullah ed-Dımaşkı (ö. 744/1344), Zehebî, İbn Nâsiruddîn (ö. 842/1439), İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448), İbnü'z-Zübeyr (ö. 708/1309), İbnü'l-Mülakkin (ö. 804/1402), Makkarî (ö. 1041/1632)

diğini de görmekteyiz. Zehebî onun hakkında, “İlmi, mütâlaa ile almıştır” demek suretiyle sahafi⁴⁹ olduğunu ileri sürmektedir.⁵⁰ Bilindiği gibi bu durum bir cerh sebebi olarak görülmüştür.⁵¹ İbnü’l-Kattân’ın ilmi hadis hocalarından değil doğrudan kitaplardan aldığı iddiasını, hocalarıyla ilgili hazırladığı *Bernâme’ci* (meşyeha)⁵² çürütmektedir. *Ahkâmü’l-vüstâ* gibi⁵³ bazı eserleri yazmalarından aldığı gerçeği⁵⁴ Zehebî’yi haklı çıkarmakla birlikte, genellemeye gitmesi isabetli olmamıştır. Ayrıca İbnü’l-Kattân’ın yaşadığı yüzyıllarda ilmi hocaların yanı sıra doğrudan kitaplardan alma geleneği de zaten yerleşmeye başlamıştı. Nitekim Gazzâlî (ö. 505/1111), eğer nüsha sahihse, kitaplardan ilim alınabileceğini belirtmiştir.⁵⁵

Zehebî onun hakkında, “râvileri cerh konusunda bazı yanlışlıklara düşmüş, insafsızca davranmış” demek suretiyle İbnü’l-Kattân’ın müteşeddid olduğunu da iddia etmiştir. Nitekim o, “Hişâm b. Urve’yi hadiste gevşek olarak nitelemektedir” diyerek onun müteşeddid olduğunu delillendirmektedir.⁵⁶ Diğer bir yerde de Zehebî, Hişâm b. Urve ve Süheyl b. Ebû Sâlih’i ‘muhtelit’ diye

⁴⁹ Sahafi, semâ’ veya kıraat metotlarından biriyle olmaksızın doğrudan sahîfeden rivayet ettiği için benzer harfleri birbirine karıştıran râviye denir (Yücel, *Tenkit Terimleri*, s. 115).

⁵⁰ Zehebî, *Risâletü reddi’z-Zehebî alâ İbni’l-Kattân*, (İbnü’l-Harrât’ın, *Ahkâmü’l-vüstâ min hadîsi’n-Nebî* adlı eserinin girişinde), Riyad 1416/1995, s. 7. Ayrıca bu iddiasını o, aynı eserinin bir başka yerinde, İbnü’l-Kattân için, “Sen sahafisin ve sen hadisçilerden ders almış değilsin” diyerek tekrarlamaktadır (Zehebî, *a.g.e.*, s. 41).

⁵¹ ‘Sahafi’ terimiyle ilgili olarak bkz. Yücel, *Tenkit Terimleri*, s. 115–121.

⁵² İbn Abdülmelik, *ez-Zeyl ve’t-tekmile*, 168; İbnü’l-Kâdi, *Cezvetü’l-iktibâs*, II, 470. *Bernâme’ci* (meşyeha), bir muhaddisin mülâkî olup da hadis aldığı veya mülâkî olmayıp hadislerini rivayete izinli olduğu şeyhlerinin isimlerini, çok defa hâl tercümelerini ihtiva eden yazılı eserlere verilen isimdir (Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 221).

⁵³ İbnü’l-Kattân, *Beyânü’l-vehm*, II, 37; III, 61.

⁵⁴ Eserin geneline baktığımızda onun daha çok karşılaştırdığı kitaplardan ve yazmalardan bahsettiğini görmekteyiz. Meselâ, Ukaylî’nin *ed-Du’afâ*’sından bahsederken Ebû Ali el-Ceyyânî’nin hattıyla yazılmış nüshasından söz etmektedir (İbnü’l-Kattân, *Beyânü’l-vehm*, III, 132).

⁵⁵ Bu konuda İmâm Gazzâlî, Peygamber’in zekâtlarla ilgili sahifelerine itimad edilmesini ve bir müftinin *Sahîhayn*’da bir hadis görüp onunla hüküm vermesini, bunun cevazına delil olarak kullanmaktadır (Gazzâlî, *el-Menhûl min ta’likâti’l-usûl*, Dimaşk 1400/1980, s. 269). Ayrıca hadisleri kitaplardan nakletmeye olumlu bakanlar için bkz. M. Fuad Sezgin, *Buhârî’nin Kaynakları*, Ankara 2000, s. 142–143.

⁵⁶ Zehebî, *Tezkire*, IV, 1407.

nitelediğinden⁵⁷ dolayı İbnü'l-Kattân'ı eleştirmektedir.⁵⁸ Ancak İbnü'l-Kattân Hişâm'ı bu şekilde nitelemesiyle, bir durum tespiti de bulunarak, özellikle ihtilâtı sonrası rivayetlerine dikkat çekmek istemiştir. Onun Hişâm b. Urve hakkında 'sika' hükmünü vermesi de bu görüşümüzü doğrulamaktadır.⁵⁹ Ayrıca Zehebî bizzat kendisi de onun yaşlılık döneminde hafızasının zayıfladığını söylemektedir. Bununla birlikte o, ihtilât ile bu durumun arasını ayırmakta, onun ihtilâta düşmediğini söylemektedir.⁶⁰ Görüldüğü gibi, buradaki ihtilafın kaynağı 'muhtelit' terimine yüklenen mânanın farklı olmasıdır.⁶¹ İbnu'z-Zübeyr (ö. 708/1309) de İbnü'l-Kattân'ın bazen râvileri tenkit konusunda aşırı gittiğini ileri sürmektedir.⁶² Ancak bu tartışılır bir iddiadır. İşin sıkı tutma anlamında onun titiz davrandığı doğrudur.⁶³ Fakat cerh ettiği kimseleri ilk defa kendisi cerh etmiş değildir. Nitekim Hişâm b. Urve ve Süheyl b. Ebû Sâlih daha önce başkaları tarafından da cerh edilmiştir.⁶⁴ Ayrıca İbnü'l-Kattân delilsiz hareket edenlere

⁵⁷ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, V, 504. İbnü'l-Kattân ihtilâtın sebebini 'tegayyere' şeklinde ifade ederek bunun sonradan ortaya çıkan bir durum olduğunu açıkça belirtmektedir.

⁵⁸ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, Beyrut 1995, VII, 85; *Risâletü redd*, s. 41.

⁵⁹ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, V, 429.

⁶⁰ Zehebî, *Mizân*, VII, 85-86. Ebû Gudde de bu durumu savunmaktadır (Leknevî, *er-Ref' ve't-tekmül fi'l-cerh ve't-ta'dil*, thk. 'Abdulfettâh Ebû Gudde, Kahire 2000, s. 282 (dipnot)).

⁶¹ Daha sonra gelecek 'mechûl râvî' konusu ve diğer konularda da görüleceği gibi, İbnü'l-Kattân'ın görüşlerini ıstılahlara yüklediği özel anlamlarıyla anlamak gerekmektedir. Aksi durumda onun yanlış anlaşılmasına sebep olmaktadır.

⁶² İbnu'z-Zübeyr, *Silatü's-Sıla*, s. 132. Son dönem âlimlerinden Leknevî ve Tehânevî de Zehebî'ye tâbi olarak İbnü'l-Kattân'ı müteşeddidler arasında saymışlardır (Leknevî, *Ref'*, s. 275; Tehânevî, *Kavâ'id fi 'ulûmi'l-hadîs*, Kâhire 2000, s. 179, 188). Ancak, İbnü'l-Kattân'ın müteşeddid olduğunu söyleyen Zehebî için de aynı değerlendirmede bulunanlar olmuştur (Leknevî, *a.g.e.*, s. 310-320).

⁶³ Salahattin Polat da, müteşeddid oldukları iddia edilen Yahyâ b. Maîn gibi âlimlerin müteşeddid sayılmalarını, diğer ricâl tenkitçilerine göre daha titiz ve ihtiyatkâr davranmalarına bağlamaktadır (Salahattin Polat, *Hadis Araştırmaları*, Ankara 1997, s. 50).

⁶⁴ Hişâm için müdellis diyenler için bkz. Halebî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellisîn*, Beyrut 1414/1994, s. 227; İbn Hacer, *Tabakâtü'l-müdellisîn*, Amman 1403/1983, s. 26. Ebû'l-Berekât ez-Zehabî (ö. 929/1523), Abdülaziz ed-Derâverdi'den (ö. 243/858) naklen, Süheyl b. Ebû Sâlih'in hafızasının zayıf-

şiddetle karşı çıkmakta ve nakle kişisel görüşün karıştırılmaması konusunda hassas davranmaktadır.⁶⁵ Bundan dolayı bu iddia kabul edilebilir görünmemektedir.

VI- İlmî Etkileri

İbnü'l-Kattân'ın kendisinden sonra yaşamış hadisçiler üzerindeki büyük etkisi değişik hadis kaynaklarında görülebilmektedir. Usûl veya ricâl konusunda mutlaka ondan nakilde bulunulmuştur. Özellikle Zehebî, Zeylâî ve İbn Hacer gibi hadisçilerin İbnü'l-Kattân'ın görüşlerine çokça yer verdiği tespit edilmiştir. Hatta hadisçiler bazı râviler hakkında bilgi verirken sadece onun görüşüyle yetinmek zorunda kalmışlardır.⁶⁶

Zehebî, İbnü'l-Kattân'dan en çok nakilde bulunan hadisçilerdendir. Ondan, özellikle ricâl konusunda istifade etmiştir. Nitekim İbn Hacer, Zehebî'nin Amr b. Hureys hakkındaki görüşünü,⁶⁷ İbnü'l-Kattân'dan etkilenerik söylediğini ifade etmiştir.⁶⁸ Yine başka bir yerde İbn Hacer, Zehebî'nin İbnü'l-Kattân'dan nakilde bulunduğunu söylemekte ve kendisi de aynı görüşe katılmaktadır.⁶⁹ Sehâvî de bir râvinin biyografisinde Zehebî'nin İbnü'l-Kattân'dan etkilendiğini söylemiştir.⁷⁰

Zehebî, İbnü'l-Kattân'ın Tâlib b. Huceyr hakkındaki 'zayıf' hükmüne katılmak suretiyle, Tirmizî'nin bir hadis hakkındaki 'hasen' hükmüne karşı çıkmaktadır.⁷¹ Başka bir yerde o, İbnü'l-Kattân'ın kendisinden bir topluluğun rivayette bulunduğu bir râvi ile ilgili 'mechûl' hükmünü tasdik etmektedir.⁷² Aynı şekilde,

ladığı ve bazı hadislerini unuttuğunu rivayet etmiştir (Ebûl-Berekât Zehebî, *el-Kevakibu'n-nirât*, Kuveyt ts., s. 46).

⁶⁵ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 272, 522, III, 355.

⁶⁶ Örnekleri için bkz. Zehebî, *Mizân*, I, 149; III, 117; VII, 379; VIII, 11, 68, 192; İbn Hacer, *Tehzib*, IV, 319.

⁶⁷ Zehebî, *a.g.e.*, II, 458.

⁶⁸ İbn Hacer, *a.g.e.*, III, 140. Onun bu görüşü için bkz. İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, IV, 323-324.

⁶⁹ Zehebî, *Mizân*, IV, 201; İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*, Beyrut 1412/1992, II, 377.

⁷⁰ Sehâvî, *et-Tuhfetü'l-latîfe fî târihi'l-Medîneti's-şerîfe*, Beyrut 1993, II, 319. Diğer bir örnek de Bakiyye b. Velid'in müdellis olduğunu İbnü'l-Kattân'dan nakletmesidir (Halebî, *et-Tebyîn*, s. 34-35).

⁷¹ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, III, 482; Zehebî, *a.g.e.*, III, 456.

⁷² Zehebî, *Mizân*, IV, 338.

Mâlik b. Nümejr hakkında da İbnü'l-Kattân'ın görüşünü nakletmektedir.⁷³

İbn Hacer'in İbnü'l-Kattân'a karşı olduğu bazı hususlarda Zehebî'nin İbnü'l-Kattân ile aynı düşüncede olduğu da görülmektedir.⁷⁴ Örneğin Zehebî, Dâvûd b. Hammâd el-Belhî'nin mechûl olduğunu İbnü'l-Kattân'dan nakletmekle yetinmekte,⁷⁵ İbn Hacer ise İbnü'l-Kattân'a itiraz ederek onun sika olduğunu söylemektedir.⁷⁶ Zehebî'nin kitaplarındaki bazı biyografilerde kaynak olarak sadece İbnü'l-Kattân'ın görüşüne yer vermesi, onun kaynak olarak önemini ve otoritesini göstermektedir.⁷⁷ O, bazen İbnü'l-Kattân'ın adını vermeksizin de nakilde bulunmuştur: Meselâ Abdullah b. Mus'ab b. Hâlid b. Zeyd el-Cühenî'nin (ö. 317/929) biyografisinde, Mus'ab ve oğlu Abdullah'ın mechûl olduğu görüşü⁷⁸ İbnü'l-Kattân'a aittir.⁷⁹ Yine, Velîd b. Kâmil el-Becelî'nin (ö. ?) biyografisindeki bilgiler büyük ihtimalle İbnü'l-Kattân'dan alındığı halde, burada da onun adı geçmemektedir.⁸⁰ Ayrıca yukarıda İbn Hacer'in de dikkat çektiği üzere, Amr b. Hureys hakkındaki görüşünü İbnü'l-Kattân'dan almış olduğu halde, ondan hiç bahsetmemiştir.⁸¹

Zeylaî (ö. 762/1361) ise ondan ricâl ve hadislerin hükmü konusunda çokça yararlanmıştı. Görüşünü naklederken de hemen hemen her seferinde *Beyânü'l-vehm* adlı eserine işaret ede-

⁷³ İbn Hacer, *Tehzîb*, X, 22.

⁷⁴ İbn Hacer, *Lisân*, VII, 17.

⁷⁵ Zehebî, *a.g.e.*, VIII, 94.

⁷⁶ İbn Hacer, *Lisân*, II, 406. Diğer bir örneği için bkz. İbn Hacer, *a.g.e.*, VI, 14

⁷⁷ Örnekleri için bkz. Zehebî, *Mizân*, I, 149; III, 117, 293, 300, 409, 438; VI, 30; 284; VII, 330, 352, 379, 447; VIII, 11, 33, 46, 59, 68, 73, 74, 83, 84, 86, 94, 108, 192.

⁷⁸ Zehebî, *Mizân*, IV, 201.

⁷⁹ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, IV, 605. İbn Hacer bunu açıkça ifade etmektedir (İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 377).

⁸⁰ Zehebî, *a.g.e.*, VII, 137-138. İbnü'l-Kattân'ın burada söyledikleri için bkz. İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, III, 351-352.

⁸¹ Zehebî, *a.g.e.*, II, 458. İbn Hacer'in bu tespiti için bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 140. Diğer bir örnekte de bunu açıkça görebiliyoruz. *Beyânü'l-vehm*, IV, 37'deki ifadenin aynısı İbnü'l-Kattân'ın ismi verilmeksizin. *Mizân*, V, 443'de geçmektedir. Ayrıca krş. İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, V, 331 - Zehebî, *Mizân*, II, 125. Başka örnekler için karşılaştırarak bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 123 - Zehebî, *a.g.e.*, II, 169; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 124 - Zehebî, *a.g.e.*, III, 267; İbn Hacer, *Tehzîb*, X, 22 - Zehebî, *a.g.e.*, VI, 10.

rek, “kâle İbnü'l-Kattân fi'l-Vehm ve'l-ihâm (İbnü'l-Kattân *Beyânü'l-vehm ve'l-ihâm*'da şöyle söyledi)” demektedir. O, *Nasbü'r-râye*'de yaklaşık 300 yerde İbnü'l-Kattân'dan nakilde bulunmuştur.⁸²

İbn Hacer de İbnü'l-Kattân'dan çokça istifade etmiştir. Hemen hemen bütün eserlerinde ondan nakilde bulunmuş, birçok görüşlerine katılmış, bazılarını ise reddetmiştir. Sadece *Tehzibü't-Tehzib*'de yaklaşık 260'a yakın yerde onun görüşünü vermiştir.⁸³ Bu nakillerinin çoğu *Beyânü'l-vehm*'den, bir kısmı ise *Kitâbü'n-Nazar*'dandır.

O, bazı yerlerde sadece İbnü'l-Kattân'ın görüşlerini nakletmiş, başkalarına yer vermemiştir.⁸⁴ Birçok yerde de onun görüşünü naklettikten sonra, buna katıldığını açıkça ifade etmiştir.⁸⁵ İbn Hacer'in hadis usûlü ve ıstılahları konularında da onun görüşlerini paylaştığı görülmektedir.⁸⁶ Onun, Zehebî'de olduğu gibi bazen ismini zikretmeksizin İbnü'l-Kattân'ın görüşlerine yer verdiği de olmaktadır.⁸⁷ Bu ve diğer bazı sebeplerden dolayı daha sonraki müellifler, İbnü'l-Kattân'a ait görüşleri farkında olmadan İbn Hacer'e⁸⁸ veya diğer âlimlere⁸⁹ nisbet etmişlerdir.

⁸² Örnekleri için bkz. Zeylaî, *Nasbü'r-râye li ehâdîsi'l-Hidâye*, Mısır 1357/1938, I, 7, 16, 18, 19, 22, 23, 27, 31, 46, 62, 76.

⁸³ Örnekleri için bkz. İbn Hacer, *Tehzib*, I, 83, 97, 116, 118, 121, 133, 152, 183, 203, 217.

⁸⁴ İbn Hacer, *Lisânü'l-mizân*, Beyrut 1406/1986, I, 209, 214; II, 83, 132, 161, 316, 317, 346, 362; III, 38, 90, 97, 106, 239, 242, 245, 265, 290, 362; IV, 36, 125, 272, 455, 464, 472, 483; V, 180, 326; VI, 106, 112; VII, 30, 31, 57, 65, 329; *Tehzib*, III, 475; VI, 243; VIII, 220; IX, 212, 227, 297; XI, 16, 166; XII, 71, 78, 87, 117, 222, 234, 286.

⁸⁵ İbn Hacer, *Tehzib*, II, 9; XI, 317; *Lisân*, VI, 89; *el-İsâbe*, II, 377; *Telhisu'l-habîr fi tahrîci ehâdîsi'r-Râfi'i'l-Kebîr*, Medine 1384/1964, III, 169; *Hedyü's-sârî*, s. 397, 412; *Fethu'l-bârî*, II, 515. Hatta bazı yerlerde Zehebî'ye itiraz ederek onun görüşünü tercih etmektedir (İbn Hacer, *Lisân*, IV, 32; V, 3).

⁸⁶ İbn Hacer, *Hedyü's-sârî*, s. 394, 446; *Nüket*, s. 126; *Nüzhetü'n-nazar fi tawdîhi Nuhbeti'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser*, Dımaşk 1413/1996, s. 98, 135; *Fethu'l-bârî*, VI, 635; *Süyütî*, *Tedrib*, I, 317.

⁸⁷ Krs. İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, II, 456 – İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 326. İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 26; V, 198 – İbn Hacer, *Lisân*, I, 15; *Nüzhe*, s. 137. İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, III, 327 – İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, Halep 1406/1986, I, 419.

⁸⁸ Örneği için bkz. Ahmed Naim, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 370. Burada İbn Hacer'e nisbet edilen, hiçbir âlim tarafından güvenilir olduğu belirtilmemiş bir râvi hakkındaki gerekçesi açıklanmayan cerhin kabul edileceği görüşü,

Ayrıca İbnü't-Türkmânî (ö. 749/1348),⁹⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350),⁹¹ Zerkeşî (ö. 794/1392),⁹² İbnü'l-Mülakkin (ö. 804/1401),⁹³ Irâkî (ö. 806/1404),⁹⁴ Heysemî (ö.807/1404), Aynî (ö. 855/1451),⁹⁵ İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457),⁹⁶ Süyûtî (ö. 911/1505),⁹⁷ Sehâvî (ö. 902/1496),⁹⁸ Münâvî (ö.1032/1623),⁹⁹ İbn Hamza el-Hüseynî (ö.1120/1708), Şevkânî (ö. 1250/1834), Mübârefürî (ö. 1353/1934) gibi âlimler de onun görüşlerine eserlerinde çokça yer vermişlerdir.

VII- HADİS ANLAYIŞI

İbnü'l-Kattân, Hz. Peygamber'in hadislerini dinde Kur'an'dan sonra ikinci kaynak olarak görmekte ve hadisçilerin ihtiyatlı tutumları sayesinde korunmuş olduğunu savunmaktadır. O, genel kanaate uygun olarak Sünnet'in Kur'an'ı açıkladığı-

aslında İbnü'l-Kattân'a ait olduğu halde dikkate alınmamıştır (İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, IV, 26; V, 198).

⁸⁹ Örneğin, İbn Dakîk'e (ö. 702/1302) nisbet edilen, “münkerül-hadis' lafzından dolayı râvi terk edilir, fakat 'ravâ ehâdise münkere', 'fi hadîsihi nekâret', 'ravâ menâkîr' gibi lafızlardan dolayı râvi terk edilmez” görüşü (Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, I, 373; Leknevî, *er-Ref'*, s. 203), aslında daha önce İbnü'l-Kattân tarafından ortaya konulmuştur (İbnü'l-Kattân, *Kitâbü'n-Nazar*, s. 393–394). Diğer bir örneği için krş. İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, III, 34 ile Zehebî, *Mizân*, III, 177; Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, I, 375.

⁹⁰ O, özellikle *el-Cevheru'n-nakîl* adlı eserinde İbnü'l-Kattân'ın görüşlerine çokça yer vermiştir.

⁹¹ İbn Kayyim *Şerhu İbn Kayyim*'de İbnü'l-Kattân'dan 32 yerde nakilde bulunmuştur.

⁹² O, *en-Nüket alâ Mukaddîmeti İbni's-Salâh* ile *Bahru'l-muhîd* kitaplarında usûle ilgili görüşlerine çokça yer vermiştir.

⁹³ İbnü'l-Mülakkin, *Tuhfetü'l-muhtâc*'da 47, *Hulâsatü Bedru'l-münîr*'de 51 yerde nakilde bulunmuştur. O, çoğu yerde İbnü'l-Kattân'ın görüşlerine katılmakla birlikte, bazı yerlerde onu tenkit etmektedir.

⁹⁴ Irâkî, *et-Takyîd ve'l-izâh*, *Tarhu't-tesrîb*, *et-Tebîr* gibi eserlerinde İbnü'l-Kattân'dan çokça nakilde bulunmuştur.

⁹⁵ Aynî, *'Umdetü'l-kârî*'de 51 yerde ondan nakilde bulunmuştur.

⁹⁶ İbnü'l-Hümâm *Fethu'l-kâdir*'de 50 yerde görüşlerine yer vermiştir.

⁹⁷ Süyûtî, *Tedribu'r-râvi*, *Zehru'r-rubâ ale'l-Müctebâ*, *el-Leâli'l-masnû'a* gibi eserlerinde İbnü'l-Kattân'ın görüşlerine yer vermiştir.

⁹⁸ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, *et-Tuhfetü'l-latîfe*, *Mekâsîdu'l-hasene* gibi eserlerinde onlarca yerde nakilde bulunmuştur.

⁹⁹ Münâvî, *Feydu'l-kâdir*'de yaklaşık 150 yerde İbnü'l-Kattân'ın görüşüne yer vermektedir.

nı kabul etmektedir.¹⁰⁰ Nitekim İbnü'l-Kattân, Kur'an ile Hz. Peygamber'in sözü arasındaki bu ilişkiyi şu sözleriyle ortaya koymaktadır: "Hz. Peygamber'in sözü Kur'an'ı açıklamak için vardır. Kur'an, Peygamber'in sözünü açıklamak için gelmemiştir ki o, Kur'an açıklasın diye sözünü kapalı bir şekilde bıraksın."¹⁰¹

Muvahhidler Devleti'nin genel politikasına uygun bir şekilde İbnü'l-Kattân da Kur'an ve hadis kaynaklı, ictihada dayalı, taklide karşı hüküm çıkarma metodunu benimsemiş, bu yaklaşımının bir sonucu olarak Kur'an'dan sonra ikinci delil olması bakımından hadise¹⁰² önem vermiştir. Günümüze ulaşan İbnü'l-Kattân'a ait bir fıkıh kitabı olan *Kitâbü'n-Nazar*'da bunu açıkça görebilmekteyiz.

İbnü'l-Kattân'ın sözlü ve fiilî sünneti kabul ettiğini ancak; Rasûlullah'ın bir olaya tebessüm etmesini delil olarak kullanmayı yeterli görmemesini dikkate alarak, takrîrî sünneti kabul etmediğini söylemek mümkün gözükmektedir.¹⁰³ Ayrıca onun, "...biz Rasûlullah ile beraber olduğumuz halde şöyle şöyle yapardık..." şeklindeki bir rivayetin Hz. Peygamber'in bir hükmü niteliğini taşımadığını belirtmesi de buna bir delil kabul edilebilir.¹⁰⁴ Onun hadislerle yaklaşımındaki genel tutumu da bunu gerektirmektedir. Çünkü o, sonraki konularda da açıkça görüleceği gibi açık olmayan lafızlar veya şüpheli durumlarda zâhiri esas almakta, tereddütlü bir durumda, hadisi veya râviyi kolayca terk edebilmektedir.

İbnü'l-Kattân sahih olduğu müddetçe haber-i vâhidi delil olarak kabul eder. Ayrıca ona göre Hz. Peygamber'in de ictihadları vardır.¹⁰⁵ Bu durumda İbnü'l-Kattân'ın, hadislerin en azından tamamının vahiy kaynaklı olmadığı görüşünde olduğu anlaşılmaktadır.

A. Cerh ve Ta'dil konusundaki görüşleri

¹⁰⁰ Musa Cârullah Bigiyef bu görüşün aksini savunmaktadır (Musa Cârullah, *Kitâbü's-sünne*, Ankara 2000, s. 8).

¹⁰¹ İbnü'l-Kattân, *Kitâbü'n-Nazar*, s. 70.

¹⁰² İbnü'l-Kattân hadis ile sünnet terimlerini eşanlamlı olarak kullanmaktadır (İbnü'l-Kattân, *Kitâbü'n-Nazar*, s. 93, 103).

¹⁰³ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, V, 622-623.

¹⁰⁴ İbnü'l-Kattân, *Kitâbü'n-Nazar*, s. 149-150.

¹⁰⁵ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, III, 371.

İbnü'l-Kattân cerh ve ta'dilde, hadis otoritelerinin dediklerini dikkate almakla birlikte, taklide karşıdır. O, değişik görüşleri değerlendirerek râvi hakkında bir kanaate ulaşmaktadır. Ona göre bir râvi veya hadis hakkında hüküm vermek bir ictihaddır. Bundan dolayı bütün hadisler, *Sahîhayn*'da yer alsın veya almasın aynı tenkit metotlarına tâbidir. Aşağıda onun cerh ve ta'dil konudaki görüşlerini maddeler halinde vermek istiyoruz.

1- Çoğunluğun görüşüne uygun olarak İbnü'l-Kattân gerekçesi açıklanmamış cerhi kabul etmez.¹⁰⁶ Ancak; “Eğer râvinin hâli bilinmezse, birisi de onun sika olduğunu söylemişse, bu konuda gerekçesi açıklanmamış cerh kabul edilir. Çünkü bizler onun sikalığını bilmediğimiz (mechülül-hâl) durumlarda dahi onun hadisini reddedebiliyorsak, hakkında cerh vâkî olursa nasıl terk etmeyiz?”¹⁰⁷ diyerek gerekçesi açıklanmayan cerhi terk etme konusunda bu istisnayı koymuştur.

2- İbnü'l-Kattân, râvilerin güvenilirliğini tespitinde genel ifâdelerin kullanılmasına da karşıdır. İbn Main'in “Yemâme şeyhleri sikadır” hükmü gibi.¹⁰⁸

3- İbnü'l-Kattân'a göre, râvilerden biri hakkındaki görüşler farklı olur, bir grup onu sika, diğerleri zayıf görürse ve kendisinin zayıf görülme sebebi, gerekçesi açıklanan cerh değilse -râvi üzerindeki bu ihtilaftan dolayı- hadis ‘hasen’ hükmünü alır. Eğer gerekçesi açıklanan bir cerh olursa o zaman cerh, ta'dile takdim edilir ve hadis ‘zayıf’ durumuna düşer.¹⁰⁹

4- İbnü'l-Kattân, mestûr¹¹⁰ bir râvi hakkındaki gerekçesi açıklanmayan cerh ile bazıları tarafından sika olduğu kabul edilen bir râvi hakkındaki gerekçesi açıklanmayan cerhi ayrı ayrı

¹⁰⁶ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, II, 463; III, 306; IV, 138; V, 19. Meselâ o, İbrâhim Seksekî'yi bir topluluk zayıf olarak kabul etse de, hüccet getirdikleri için bunu dikkate almamakta ve onun sika olduğunu, ondan Buhârî'nin hadis tahric ettiğini söylemektedir (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, III, 306).

¹⁰⁷ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 26; V, 198.

¹⁰⁸ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 144.

¹⁰⁹ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 13, 26.

¹¹⁰ Sadece bir tek râvisi olduğu için mechül kalmış iken ismini açıklayarak iki veya daha fazla adâlet sahibi râvinin rivayette bulunduğu, ancak ne kendisinden rivayette bulunanlar ne de başka kimseler tarafından güvenilir olduğu belirtilmemiş râviye ‘mestûr’ veya ‘mechülül-hâl’ denir (Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri*, s. 212-213).

değerlendirmektedir. Ona göre, bazıları bir râviyi tevsîk, diğeri de gerekçesini açıklamadan onu cerh etse, o zaman gerekçesi açıklanmayan bu cerhi dikkate almak gerekmez. Zira o kişinin cerh sebebi olarak gördüğü bir şeyi diğeri cerh sebebi saymayabilir.¹¹¹

5- İbnü'l-Kattân râvileri tenkit ederken mutlaka objektif bir delilin olmasına özen gösterir. Bundan dolayı o, bu konuda özellikle Şu'be'ye çokça itiraz eder. Nitekim o, Şu'be'nin Ebü'z-Zübeyr'e yönelik "namazı kötü kılıyordu" eleştirisini, bunun mezheplere göre farklılık arz ettiğini söyleyerek reddetmekte; aynı şekilde, Şu'be'nin bir râvinin tartıda hile yaptığı iddiasına;¹¹² "Bunu kanıtlamak mümkün değildir. Bazen birinin tartıda bildiği bir şeyi diğeri bilmediğinden, noksanlaştırma olmadığı halde diğeri onu noksan tartma olarak görebilir" şeklinde karşılık vermektedir.¹¹³ İbnü'l-Kattân bu objektifliğine uygun olarak bir râvinin, günah olup olmadığı fıkıh ilminde tartışmalı olan bir fiilini sebep göstererek cerh edilmesini de doğru bulmamaktadır.¹¹⁴

6- İbnü'l-Kattân'a göre, bir râvinin rivayetini daha sonra inkâr etmesi ile bu hadis ile ilgili şüpheye düşmesi¹¹⁵ arasında açık bir fark vardır. Eğer inkâr ederse bu, onun rivâyetini unutmaması olasılığından dolayı mümkündür ve sika bir râvinin, bu şekilde inkâr ettiği hadisini kabulde bir sakınca yoktur.¹¹⁶ Şüpheye düştüğü hadisin rivayet edilmesine gelince, şüphe etmeksizin rivayet ettikten sonra şüpheye düşmesi ihtimalinden dolayı bu, güvenilirliğini zedeleyici bir sebep olur ve onun güvenilirliğine zarar

¹¹¹ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, IV, 26. Yukarıda da belirtildiği gibi râvi üzerinde bir ihtilaf olduğu için İbnü'l-Kattân -genel metoduna uygun olarak- bu durumda olan râvilerin hadisleri hakkında 'hasen' hükmünü vermektedir.

¹¹² Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, VII, 209.

¹¹³ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, IV, 322.

¹¹⁴ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, V, 568. Burada satranç oynayanı cerh etmeyi bu gerekçeyle reddetmektedir.

¹¹⁵ Senedinde zann ifade eden sîgaların kullanılması veya ihtimalli rivayetler gibi.

¹¹⁶ İbnü's-Sem'ânî (ö. 676/1277), İbnü's-Sübki (ö. 771/1369), İbn Kesîr (ö. 774/1342) de bu görüşe katılırlar. Safiyyuddîn el-Hindî (ö. 715/1315), bu konuda icmâdan bahsederse de fıkıhçıların çoğunun bu görüşte olduğunu ifade eden Sehâvî (ö. 902/1496), rivayetinin kabulünde değil reddinde ittifak olduğunu söylemiştir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, I, 341; Süyûtî, *Tedrib*, I, 334; A. Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hasis şerhu İhtisâri 'Ulûmi'l-hadis*, Beyrut 1994, s. 98-99; Emin Aşıkkuşlu, *Hadiste Ricâl Tenkidi*, İstanbul 1997, s. 155-159.

verir.¹¹⁷ Ancak şüphe ortadan kalkıp kesin bir bilgiye ulaşılmışsa, güvenilirliğine zarar veren bir sebep değildir.¹¹⁸ Eğer râvinin şüphe ifade eden rivayeti tarih bakımından diğerinden önce, şüphe taşımayan rivayeti tarih bakımından daha sonra ise bunun zararı yoktur.

7- İbnü'l-Kattân telkîn kabul etmeyi cerh sebebi saymıştır.¹¹⁹

8- İbnü'l-Kattân, râvi sika olduktan sonra diğerlerinin ona muhâlefet etmesini dikkate almaz.¹²⁰ Eğer râvi zayıfsa, bu râvinin hadis otoritelerine muhâlefetini dikkate alır ve bunu hadisin zayıflığını artıran bir sebep olarak görür.¹²¹

9- İbnü'l-Kattân genel görüşe uygun olarak,¹²² bir râvinin ihtilâtı ne zaman başlamışsa, onu dikkate alır ve ihtilât sonrası rivayetlerini kabul etmez.¹²³

10- İbnü'l-Kattân, bir râvinin bazen yanılmasının sikaliğini düşürmeyeceği görüşünü savunmuştur.¹²⁴

B. Hadislerin Sıhhatini Tespiti

İbnü'l-Kattân hadislerin sıhhatini tespitinde, geleneğe uygun olarak isnâdı esas alır. Ancak daha sonra da açıklanacağı üzere, bunu yaparken onun her zaman isnâdın sıhhati ile hadisin sıhhatine hükmetmediği görülmektedir. Ayrıca o, metot olarak hadisleri tek tek ele alma ve her hadisi kendi senediyle değerlendirme yolunu seçer. Böylece aynı hadisin değişik tariklerini ayrı

¹¹⁷ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 282, 566. Ayrıca bu konuda bkz. İbn Cemâ'a, *el-Menhelü'r-revî fi muhtasari 'Ulûmi'l-hadîsi'n-nebevî*, Dımaşk 1406/1986, s. 68.

¹¹⁸ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 282; Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhîtt fi usûli'l-fıkıh*, Kahire 1988, IV, 328.

¹¹⁹ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, IV, 58, 64; Zerkeşî, *Nüket*, III, 424.

¹²⁰ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, III, 480; V, 403.

¹²¹ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 304.

¹²² İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadîs*, Beyrut 1397/1977, s. 391; İbn Hacer, *Nüzhe*, s. 102; Süyûtî, *Tedrib*, II, 372; Tehânevî, *Kavâ'id*, s. 279-280.

¹²³ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 153.

¹²⁴ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, V, 334.

ayrı ele alır.¹²⁵ Ona göre, bir tarikten zayıf gelen bir hadis, diğerinden sahih gelirse birinin zayıf olması hadisin sıhhatine engel olmadığı gibi,¹²⁶ birinin sahih olması da diğerinin zayıf olmasına engel değildir.¹²⁷ Dolayısıyla o, rivayetin zayıf olanını terk etmekte, sahihini almaktadır. Bu sebeple o, hadislerle ilgili olarak ‘sahih li-gayrihi’ veya ‘hasen li-gayrihi’ gibi hükümler vermemektedir. Bu metodunun bir sonucu olarak örneğin; kitâbet yoluyla gelen *Sahih-i Müslim*’deki Câbir b. Semûra hadisini zayıf kabul etmekte,¹²⁸ bu hadis diğer rivayetlerinde kitâbet yoluyla gelmediği halde bunu dikkate almamaktadır.¹²⁹ Ancak İbnü’l-Kattân’ın bazen yukarıda ifade ettiğimiz genel metodunun dışına çıktığını görüyoruz. Meselâ o, hadisler arasında ihtilaf olduğunda, değişik senedli hadislerden birini diğerine, sıhhatine ve râvilerinin çokluğuna bakarak tercih etmektedir.¹³⁰ Ayrıca, bir hadisin bazen muttasıl, bazen münkatı’ ve bazen de mürsel rivayet edilmiş olmasını, hadisin şöhretine ve kuvvetine delil olarak kabul etmektedir.¹³¹ Yine o, sahih hadislerin şahitlerini ve mütâbi’lerini sahih olmak kaydıyla dikkate alır, zayıf olanları dikkate almaz.¹³² Ancak bunları yaparken İbnü’l-Kattân, fıkıhçı kimliğini kullandığı izlenimini vermektedir.¹³³ Yani o, bazen hadisçi, bazen de fıkıhçı kimliğiyle kendini göstermekte ve bir hadisçinin hadisleri tek tek ele alıp sadece nakletmekle yetinmesi gerektiğini, işin diğer kısmının fıkıhçıya ait olduğunu düşünmektedir.¹³⁴ İbnü’l-Kattân bu

¹²⁵ Hadislerin değişik varyantlarını birbirinden ayırt etmesine örnek için bkz. İbnü’l-Kattân, *a.g.e.*, II, 277-279. Bununla ilgili diğer bazı örnekler için bkz. İbnü’l-Kattân, *a.g.e.*, II, 424-425, 542.

¹²⁶ İbnü’l-Kattân, *a.g.e.*, V, 276.

¹²⁷ İbnü’l-Kattân, *a.g.e.*, II, 275-277. Burada, Enes’in başka tarikten (Abdürrezzak, *el-Musannef*, Beyrut 1403/1983, III, 109) merfû rivayetini bildiği halde; Müslim, *Mesâcid*, 54, hadis no: 677’deki rivayetini müstakil değerlendirmekte ve mevkuf kabul etmektedir.

¹²⁸ Müslim, *İmâre*, 1, hadis no: 1822.

¹²⁹ İbnü’l-Kattân, *a.g.e.*, II, 538.

¹³⁰ İbnü’l-Kattân, *a.g.e.*, II, 175-177.

¹³¹ İbnü’l-Kattân, *a.g.e.*, V, 437-438, 460.

¹³² İbnü’l-Kattân, *Beyânü’l-vehm*, III, 592; V, 269. İbn Hacer, onun hasen hadislerin de tariklerinin çokluğunu dikkate aldığını *Beyânü’l-vehm*’in bugün elimizdekenden farklı bir nüshasından nakleder (İbn Hacer, *Nüket*, s. 126).

¹³³ Nitekim o, hadisler arasındaki tearuzun giderilmesi vb. konuların fıkıhçıya ait bir mesele olduğunu belirtmektedir (İbnü’l-Kattân, *a.g.e.*, V, 317, 336-337).

¹³⁴ Zayıf hadisleri bir fıkıhçı olarak kullanması için bkz. İbnü’l-Kattân, *Kitâbü’n-Nazar*, s. 273-276.

metoduna uygun olarak, hadislerin farklı veya ziyâde lafızlarla rivayet edilenlerinin ayrıştırılmasının gerekliliğine dikkat çekmektedir.¹³⁵

İbnü'l-Kattân tashîh, tahsîn ve tad'îfde bulunmayı¹³⁶ bir ictihad olarak kabul ederek bununla ilgili olarak: “Ben bu konuda her zaman isabetli davrandığımı iddia etmiyorum; ancak bu benim araştırmamın sonucunda zannı galibimce, ilmimin ulaştığı ölçüde isabetlidir. Eğer bazı durumlarda vardığım sonuç isabetli değilse, doğrum veya yanlışım ile ilim sahiplerinin eleştirisini elde etmiş oluyorum” şeklinde açıklamada bulunmaktadır.¹³⁷ Bu sebeple o, İbnü'l-Harrât'ın, Ebû Hâtim er-Râzî gibi âlimlerin tashîhini ilgili hadisin senedine bakmaksızın kabul etmesini, bu âlimlerin re'ylerini taklit etmek olarak görmekte ve tenkit etmektedir. Ona göre önemli olan Buhârî ve Müslim gibi âlimlerin bir hadis ile ilgili hükmü değil, onların naklidir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, ona göre tashîh bir ictihad meselesidir.¹³⁸

Hasen Hadis: İbnü'l-Kattân özellikle hasen hadis konusunda değişik bir görüşe sahiptir. Ona göre bir hadisin hasen hükmünü alması için iki durum söz konusudur:

Birincisi; râvilerden biri üzerinde ihtilaf edilir, bir grup onu sika, diğerleri zayıf görür ve zayıf görülme sebebi, gerekçesi açıklanan bir cerh değilse hadis ‘hasen’ hükmünü alır.¹³⁹ Eğer cerhin gerekçesi açıklanmışsa o zaman güvenilir olduğunu iddia edenin bu iddiası dikkate alınmaz ve cerh edenin görüşüne itibar edilerek, râviyle birlikte hadis zayıf kabul edilir.¹⁴⁰ İkincisi; râvilerinden birisi mestûr veya mechûlü'l-hâl olursa da hadise ‘hasen’ hükmü verilir. Ancak İbnü'l-Kattân, bu ikinci durumdaki

¹³⁵ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, II, 148; III, 444.

¹³⁶ Hadise sahîh, hasen veya zayıf hüküm vermek.

¹³⁷ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, IV, 27. Hadislerin tashîhi konusunda bkz. Süyûtî, *Tedrib*, I, 143–148.

¹³⁸ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 522.

¹³⁹ Örnekleri için bkz. İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, III, 27, 350, 423, 441, 442, 461, 521; IV, 212.

¹⁴⁰ Aynı şekilde İbnü'l-Kattân, cerh ve ta'dîl lafzının zabtında ihtilaf olduğu zaman, eğer lafız hem cerh, hem de ta'dîle muhtemel ise, râvinin rivayetleri hakkında ‘hasen’ hükmünü vermektedir. Örneğin: Ebû Hâtim'in Sa'd b. Saîd hakkında ‘müdin’ (yani helak olmuş), veya ‘müeddin’ (yani işini güzel yapan) şekillerinde okunabileceği için hakkında kesin bir hüküm verilemediğinden, hadis hakkında ‘hasen’ hükmüne varmaktadır (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, III, 34).

râvilerin rivayetlerini kabul etmez.¹⁴¹ O, âlimlerin mestûr râvinin rivâyetinin hükmü üzerindeki ihtilafından dolayı, bunların hadislerine hasen hükmünün verildiğini belirtmektedir.¹⁴²

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, İbnü'l-Kattân'a göre kendisinden bir topluluk rivayet etmiş olsa da, râvinin âdaleti sâbit olmadıkça rivayeti kabul edilmez. Nitekim ricâl kitaplarında yer alıp, birden fazla râvisi olan ve hakkında cerh ve ta'dilde bulunulmayan râviler, o kitabı yazana göre güvenilirlik durumu bilinmeyen kimselerdir. Bazen bu, kendileri tarafından da açıkça ifade edilir.¹⁴³ Örneğin Ebû Hâtim er-Râzî, Mûsa b. Hilâl el-Basrî hakkında, kendisinden rivayette bulunan cemâatı zikrettikten sonra 'mechûl' hükmünü vermiştir.¹⁴⁴

İbnü'l-Kattân, 'mechûlü'l-hâl' terimini ise şöyle açıklamaktadır: "Kendisinden sadece bir kişinin rivayeti olan râvidir. Âdil bir râvinin, bir râviden rivayette bulunmasını ta'dil olarak görenler, mechûlü'l-hâl olan râvinin rivayetini kabul ederler. Bunu ta'dil olarak görmeyenler ise, adâleti bilinmediği sürece böyle râvilerin rivayetlerini kabul etmezler. Eğer adâleti bilinirse, o zaman kendisinden sadece bir râvinin rivayet etmiş olması ona zarar vermez. Eğer ta'dil edilmemişse ve sadece bir râvisi varsa, Müslüman olma şartını yeterli görenler de, görmeyenler de onun rivayetini kabul etmezler." İbnü'l-Kattân da ta'dil edileni kabul etmenin doğru olacağı düşüncesindedir.¹⁴⁵ Bununla birlikte o, ta'dil edilmemiş mechûl râvisi bulunan hadisleri zayıf kabul etmektedir.¹⁴⁶

İbnü'l-Kattân hasen hadis konusuna Tirmizî'den farklı yaklaşır. Örneğin, *Sünen-i Tirmizî*'deki bir hadis¹⁴⁷ için İbnü'l-Kattân, Tirmizî gibi 'hasen' hükmünü verir. Ancak, Tirmizî zayıf olan bu hadise, yine zayıf olan şahitleri sebebiyle bu hükmü verirken,¹⁴⁸ İbnü'l-Kattân buna, râvilerin durumundaki ihtilaftan dolayı, sahih ve zayıf arasında olmak anlamında 'hasen' hükmünü ver-

¹⁴¹ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 13, 26.

¹⁴² İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, III, 391; V, 57.

¹⁴³ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 13.

¹⁴⁴ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 16.

¹⁴⁵ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 20.

¹⁴⁶ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, III, 51, 550, 432.

¹⁴⁷ Tirmizî, *Cenâiz*, 62, hadis no: 1057.

¹⁴⁸ İsnâdlarının zayıf olduğu ile ilgili olarak bkz. Beyhakî, *Sünen*, IV, 53.

mektedir.¹⁴⁹ Ayrıca, İbnü'l-Kattân'a göre, metodunun bir gereği olarak 'hasen' ile 'hasen-garib' arasında bir fark yoktur.¹⁵⁰

İbnü'l-Kattân'ın hasen hadisler ile ilgili bu görüşü kendisinden sonraki hadisçilerde de görülmektedir. Bunlardan birisi olan Münzirî (ö. 656/1258) *et-Terğîb ve't-terhîb*'de bu konuda şöyle der: "Eğer hadisin isnâdındaki râviler sika ise ve içlerinden birinin durumu ihtilaflı ise hadisin isnâdı 'hasen', 'müstakîm' veya 'la be'se bih' olur."¹⁵¹ Yine, İbn Dakîk el-İd (ö. 702/1302),¹⁵² İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457)¹⁵³ ve son dönem âlimlerden Tehânevî (ö. 1394/1974) de bu konuda İbnü'l-Kattân'a katılırlar.¹⁵⁴

Sonuç olarak İbnü'l-Kattân'ın hasen hadis anlayışının diğerlerinden farklı olduğu görülmektedir. Ona göre, hadisin râvilerinden birisi mestûr olur veya gerekçesi açıklanan bir cerh ile cerh edilmemiş olmak kaydıyla, senesinde durumu ihtilaflı olan râvi veya râviler yer alırsa, hadis 'hasen' hükmünü alır. İbnü'l-Kattân'ın bu metodu esas alındığında, sikâlığında icmâ edilmeyen râvilerin bulunduğu *Sahîhayn*'da ve diğer hadis kitaplarında yer alan birçok 'sahih' hadis, 'hasen' hükmünü alır.

Hasen hadisin delil olarak kabul edilmesi meselesine gelince, İbn Hacer'in naklettiğine göre İbnü'l-Kattân bu konuda; "Hasen¹⁵⁵ hadislerin tümü delil olarak kullanılmaz, ancak bunlarla amellerin faziletleri konusunda amel edilebilir. O, ahkâm konusunda hasen hadislerle amel etmeyi gerektirecek destekleyici bir delil bulunmadıkça amel edilmeyeceğini söylemiştir. Ona gö-

¹⁴⁹ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 422-423.

¹⁵⁰ Bununla ilgili olarak bkz. İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, III, 615-616.

¹⁵¹ Münzirî, *et-Terğîb ve't-terhîb*, Beyrut 1417/1996, I, 4.

¹⁵² Bu konudaki görüşü için bkz. Zeyla'î, *Nasbû'r-râye*, I, 18.

¹⁵³ İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethu'l-kâdir*, I-VII, Beyrut ts., I, 97.

¹⁵⁴ Tehânevî, *Kavâ'id*, s. 72.

¹⁵⁵ Sehâvî, İbnü'l-Kattân'ın hasen hadisler için söylediği bu sözü, zayıf hadislerin birbirini takviyesi için kullanarak bağlamının dışına çıkarmış gibi görünmektedir. Çünkü İbn Hacer bu sözü, Tirmizî'nin 'hasen' hükmünü verdiği hadisler ile ihticâc bağlamında nakleder (Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, I, 71 (İbn Hacer'den naklen)). Mücteba Uğur ise bunu 'hasen li-gayrihi' şeklinde yorumlamıştır (Mücteba Uğur, "Hasen", *DİA*, XVI, 375). Ancak İbn Hacer, burada mutlak olarak hasen hadislerden söz etmektedir (İbn Hacer, *Nüket*, s. 126-127). Ayrıca, daha önce de belirttiğimiz gibi İbnü'l-Kattân, bir hadis hakkında 'hasen li-gayrihi' diye bir terimi kullanmadığı gibi, bu onun metoduna da aykırıdır.

re, hadisin tarikleri çok olduğunda, sürekli amel ile ya da sahih bir hadisin şahitliği ile desteklendiğinde veya Kur'an'ın zâhirine uygun bulunduğu delil olarak kullanılır” demektedir. İbn Hacer de İbnü'l-Kattân'ın bu görüşünü benimsediğini zikretmektedir.¹⁵⁶ Ancak İbn Hacer'in naklettiği bu görüşe, elimizdeki basılı eserde rastlayamadık.¹⁵⁷ Ayrıca İbnü'l-Kattân, bir hadisin diğerini destekleyebileceği görüşünü kabul etmez. Metni aynı da olsa her hadisi, senedini itibara alarak ayrı ayrı değerlendirir.¹⁵⁸ Aynı İbnü'l-Kattân bunun aksi bir tutum sergileyerek bir hadisin bazen muttasıl, bazen münkatı' ve bazen de mürsel rivayet edilmiş olmasını hadisin şöhretine ve kuvvetine delil olarak görür.¹⁵⁹ O, sahih hadislerin şahitlerini ve mütâbi'lerini dikkate alır ve bunların takviyesinde sadece sahih hadisleri delil olarak kullanır.¹⁶⁰ Ancak bunları yaparken onun, daha önce de belirttiğimiz gibi fıkıhçı kimliğini kullandığını düşünmekteyiz.

İbnü'l-Kattân'ın ahkâm konusunda sadece sahih hadisleri dikkate aldığı konusunda başka deliller de vardır. Meselâ o, İbnü'l-Harrât'ın kitabında yer alan sahih olmayan ahkâm hadislerinden bahsetmekte ve “bunlar ya hasen, ya da zayıftır” diyerek eleştirmektedir.¹⁶¹ Yine, ahkâm ifade eden hadislerin sahih olması gerektiğini, hasen hadislerin zayıf hadisler gibi ahkâma kaynak olmadığını değişik vesilelerle belirtmiştir.¹⁶²

Mürsel Hadis: İbnü'l-Kattân, hem isnâdında sahâbî râvinin düştüğü, hem de isnâdın herhangi bir yerinde inkita bulunan rivayetler için mürsel tabirini kullanmaktadır.¹⁶³ Böylece onun

¹⁵⁶ İbn Hacer, *Nüket*, s. 126 (İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*'den naklen).

¹⁵⁷ İbrâhim b. Sıddîk de bu duruma dikkat çekmiştir (İbrâhim b. Sıddîk, *İlmu ilel*, II, 394).

¹⁵⁸ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, III, 327-328. O, bu durumdaki hadisleri, 'Bâbu zikru ehâdîsi evredehâ alâ enneha sahihatün ev hasenetün ve hiye za'îfetün min tilke't-turuk, sahihatün ev hasenetün min gayrihâ' başlığı altında müstakil bir bölümde ele almıştır (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, V, 215 vd.).

¹⁵⁹ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, V, 437-438, 460.

¹⁶⁰ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, V, 269.

¹⁶¹ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 12.

¹⁶² İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 15; *Kitâbü'n-Nazar*, s. 188, 425.

¹⁶³ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, II, 442. İbnü'l-Kattân burada, “Müslim b. Mahşî sahâbî olan İbnü'l-Firâsî'den rivayette bulunmuştur. Müslim'in İbnü'l-Firâsî'nin babasından olan rivayeti ise mürseldir” demek suretiyle mürsel terimini münkatı' anlamında da kullandığını görmekteyiz. Başka bir yerde de bu anlamda kullanarak, “mürsel hadis, isnâdında zayıf veya meçûl birinin olduğunu bilmemiz ancak zikredilmesiyle mümkün olan, an-

fıkıhçı ve usûlcülerin tanımını da dikkate aldığı görülmektedir. Nitekim kendisinden sonra gelen muhaddisler, onun mürseli “bir râvinin kendisinden semâ'î bulunmayan râviden rivayetidir”¹⁶⁴ şeklindeki mutlak tanımını da nakletmişlerdir.¹⁶⁵

İbnü'l-Kattân mürsel hadisin delil getirilmesini, râvileri sika olsa da münkatı' olması gerekçesiyle kabul etmez. Ona göre, mürsel hadisin râvileri arasında zayıf olanların bulunması durumunda bu hadis, zayıf olan müsned hadisten daha değersiz olur. Bundan dolayı mürsel olan bir hadiste zayıf râviler varsa, hadisin sadece mürsel olduğunu belirtmenin yetersiz olduğuna, râvilerinin durumunu da ortaya koymak gerektiğine dikkat çeker.¹⁶⁶

Buna göre İbnü'l-Kattân, mürsel hadisle ameli uygun görmemekle birlikte, yukarıdaki şartlar altında mürsel hadis rivayet etmenin râvinin adâletine zarar vermeyeceğini düşünmektedir.

İbnü'l-Kattân, sahâbî mürsellerini de delil olarak kabul etmez.¹⁶⁷ Ona göre, sahâbenin Rasûlullah'tan semâ'da bulunduğunu zikretmediği rivayetleri, kendisiyle Rasûlullah arasında bir râvinin bulunduğu ortaya çıkıncaya kadar muttasıl kabul edilir. Eğer aralarında bir râvi varsa, bu durumda vasıtasız zikrettiği hadisler mürsel kabul edilir.¹⁶⁸ O, sahâbinin kendi açıklamasına dayanarak veya tarihî verilerden yola çıkarak ilgili hadise sahâbinin şahit olup olamayacağını tespit edip,¹⁶⁹ sahâbenin müşahede etmediği olayları rivayet etmeleri halinde, bunlara mürsel hükmünü vererek şöyle demektedir: “Bu durumda Rasûlullah'la o sırada karşılaşmadığı bilinen birisinin rivayeti ile kendisi doğmadan önce olmuş bir olayı haber veren birisinin rivayeti arasında fark kalmaz.”¹⁷⁰ Ancak o, kâle Rasûlullah

cak bunun bizden gizlendiği hadistir” demektedir (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, V, 208).

¹⁶⁴ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, V, 493.

¹⁶⁵ Irâkî, *et-Tebşıra ve't-tezkira*, Beyrut ts., I, 180; Zerkeşî, *Nüket*, II, 69; İbn Hacer, *Nüket*, s. 242, Süyûtî, *a.g.e.*, I, 197.

¹⁶⁶ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, III, 7.

¹⁶⁷ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, II, 437, 439, 466, 470-476.

¹⁶⁸ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 438.

¹⁶⁹ Bununla ilgili iki örnekler için bkz. İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 470-471, 475-476; *Kitâbü'n-Nazar*, s. 107.

¹⁷⁰ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, II, 471.

(Rasûlullah dedi ki)' veya diğer sigalar ile, çocukken rivayet etmeleri mümkün olmayan hadisleri, Rasûlullah'tan daha sonra dinlediklerini açıkça ifade ederlerse, böyle rivayetleri muttasıl kabul etmektedir.¹⁷¹

İbnü'l-Kattân, kitabında bu konuda birçok örneğe yer vermiştir. Nitekim o, Müseyyeb b. Hazn b. Ebû Vehb'in fetih yılı Müslümanlarından olduğunu hatırlatıp, Ebû Tâlib'in vefatı hadisesine şahit olamayacağından yola çıkarak,¹⁷² *Sahîhayn*'da yer alan bir hadisin¹⁷³ mürsel olduğunu söylemektedir. Benzer şekilde, Enes b. Mâlik'ten rivayet edilen Mirâc ile ilgili hadisi,¹⁷⁴ o döneme şahit olmadığı gerekçesiyle mürsel kabul etmektedir.¹⁷⁵ Nitekim bu hadisin diğer rivayetlerinde Enes b. Mâlik'in olaya şahit olan diğer sahâbîlerden (Ebû Zerr ve Malik b. Sa'sa'a'dan) rivayet ettiğini görüyoruz.¹⁷⁶ Yine aynı gerekçelerle, Câbir'in Hz. Peygamber'e Hira'da gelen vahiy ile ilgili rivayetini¹⁷⁷ ve Ebû Hureyre'nin bir hadisini¹⁷⁸ mürsel kabul etmektedir.¹⁷⁹

İbnü'l-Kattân zâhiri esas alma metoduna uygun olarak, Enes'in 'şakku'l-kamer' hadisini¹⁸⁰ olaya şahit olmadığı ve semâ' yoluyla rivayette bulunduğunu ifade etmediği için mürsel kabul etmekte, daha sonra da bu haberi İbn Mes'ûd'tan¹⁸¹ veya başka birinden almış olabileceği ihtimalini dile getirmektedir. Bu da onun, sahâbînin hadisi tâbiinden alıp almadığı endişesini taşımadığını daha çok zâhiren hadisin ittisaliyle ilgilendiğini göstermektedir.¹⁸²

¹⁷¹ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, II, 467, 470-471.

¹⁷² Burada İbnü'l-Kattân'ın, râvinin bu olaya Müslüman olmadan önce şahit olma ihtimalini dikkate almamasının, metodundan mı, yoksa dikkatinden kaçmasından mı kaynaklandığını tespit edemedik.

¹⁷³ Buhârî, *Cenâiz*, 79, hadis no: 1294; Müslim, *İmân*, 9, hadis no: 24.

¹⁷⁴ Buhârî, *Enbiyâ*, 25, hadis no: 3213; Müslim, *İmân*, 74, hadis no: 162.

¹⁷⁵ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, II, 470-472.

¹⁷⁶ Buhârî, *Salât*, 1, hadis no: 342, *Enbiyâ*, 6, hadis no: 3164; Müslim, *İmân*, 74, hadis no: 163; İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 472.

¹⁷⁷ Buhârî, *Bed'ü'l-vahy*, 1, hadis no: 4; Müslim, *Bed'ü'l-vahy*, 73, hadis no: 161; Tirmizî, *Tefsîr*, 69, hadis no: 3325.

¹⁷⁸ Müslim, *İmân*, 9, hadis no: 25; Tirmizî, *Tefsîr*, 29, hadis no: 3188.

¹⁷⁹ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 471.

¹⁸⁰ Buhârî, *Menâkıb*, 65; hadis no: 3438; Müslim, *Sıfatü'l-kuyâme*, 8, hadis no: 2802.

¹⁸¹ Müslim, *Kuyâme*, 8, hadis no: 2800, 2801.

¹⁸² İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 472-473.

Sahâbî mürselini kabul etmeyen İbnü'l-Kattân'ın hükmen merfû hadisleri de reddettiğini görmekteyiz. *Beyânü'l-vehm*'de, Enes'ten rivayet edilen, kunûtuñ rukûdan önce okunduğu ile ilgili rivayeti¹⁸³ kabul etmemekte ve bu hadisin zâhirinden, rivayet edilen sözün Rasûlullah'a âidiyeti anlaşılrsa da; "kesin olmadıkça bir şeyi Rasûlullah'a izâfe etmek uygun değildir. Buna müsama-ha gösterilmez" demektir. Bu konuda diğer hadis kitaplarında bu fiili destekleyen hadisler olduğunu kendisi de belirttiği halde, bu hükme varması hadisleri ayrı ayrı değerlendirme metodunun bir sonucudur.¹⁸⁴ Başka bir yerde de, "bu re'ydir, haber değildir" diyerek Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde İbn Abbâs'tan rivayet edilen namazla ilgili bir hadisi¹⁸⁵ reddetmektedir.¹⁸⁶

İbnü'l-Kattân bu konuda münkatı' hadislerle ilgili izlediği genel metoda uygun olarak hareket etmekte ve buna göre hüküm vermektedir. Râvinin sahâbî olup olmamasını dikkate almamaktadır. Ayrıca onun, sahâbenin adâleti konusunda hiçbir itirazına rastlanılmamıştır.

Münkatı' Hadis

İbnü'l-Kattân da bu terimi muttasıl olmayan hadisler için genel bir ifade olarak kullanmaktadır.¹⁸⁷ O, hadiste inkıtânın dört yolla anlaşılabilceğini söyler.¹⁸⁸ Bu yollar şunlardır:

(1) Muhaddis âlimlerden birisi, bir hadis için "falan, falandan işitmediği için münkatı'dır" derse, bunun aksi ortaya çıkmadıkça onun bu beyanı esas alınır.¹⁸⁹

(2) Bir muhaddis, kendisinden rivayeti ve semâ'ı bilinen bir râviden 'haddesenâ', 'ahberanâ' veya 'semi'tü' lafızları ile değil de 'an' sîgası ile rivayette bulunursa, müdellis olmamak kaydıyla hadisi muttasıl kabul edilir. Ayrıca, muan'an rivayet edilen bir

¹⁸³ Müslim, *Mesâcid*, 54, hadis no: 677.

¹⁸⁴ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, II, 275-277.

¹⁸⁵ Ebû Dâvûd, *Salât*, 111, hadis no: 704.

¹⁸⁶ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, III, 355. M. Hayri Kırbasoğlu'nun hükmen merfû hadislere itirazı için bkz. M. Hayri Kırbasoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, Ankara 2002, s. 140-142; *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara 1999, s. 242-245.

¹⁸⁷ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, III, 7, 339; V, 66, 317, 430.

¹⁸⁸ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 371.

¹⁸⁹ Örnekleri için bkz. İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, II, 371-415.

hadisin başka bir rivayetinde iki râvi arasına üçüncü bir râvi dâhil edilmişse, bu durumda galib zanna göre ilki münkatı' kabul edilir. Çünkü râvinin bu hadisi doğrudan ve ayrıca bir vasıta ile rivayet etmiş olması uzak bir ihtimaldir.¹⁹⁰ İbnü'l-Kattân'a göre, Müslim *Kitabu't-temyîz*'de, Dârekutnî ve Tirmizî'nin *İlel*'lerinde, Buhârî, Nesâî, Bezzâr gibi hadisçiler, iki râvi arasında bir ziyâde râvi varsa muan'an hadiste inkıta olduğuna hükmetmişlerdir.¹⁹¹ Bununla birlikte, eğer vasıtasız olan ilk rivayette semâ' lafızlarından biri ile rivayette bulunulmuşsa, bu durumda hem vasıtalı hem de doğrudan rivayet edildiği kabul edilir.¹⁹²

(3) Râvi ve mervî hakkındaki tarihi bilgilerden yola çıkarak, râvinin hadisi hocasından işitmediğinin tespiti ile hadisin münkatı' olduğu anlaşılır.¹⁹³

İbnü'l-Kattân'ın, hadisin muttasıl olup olmadığına hükmederken râvilerin yaşlarını da dikkate aldığı görülmektedir.¹⁹⁴

(4) Hadiste inkıta', muhaddisin kendi açık ifadesiyle anlaşılır.

Müellifimiz, bu konuda, râvilerin rivayet sîgalarını esas almaktadır. Nitekim o, vicâde yoluyla alındığını senedindeki rivayet sîgasına bakarak belirlediği bir hadisin münkatı' olduğunu ortaya koymakta,¹⁹⁵ kitâbet ile rivayet edildiği anlaşılan hadisleri de bu kategoriye sokmaktadır.¹⁹⁶

İbnü'l-Kattân hadisin ittisali için, birbirinin muâsırı olan iki râvinin muan'an rivayetinin ancak likâ gerçekleşmişse kabul edilebileceğini belirtmektedir. İbnü'l-Kattân, likâ şartını aramakla, cumhûra karşı Ali b. Medîni ve Buhârî'nin görüşüne katılmaktadır.¹⁹⁷

¹⁹⁰ İbn Hacer bu konuda ona itirazın: "Bu müdellis olmayanlar için söz konusu değildir. Çünkü onun bu hadisi şeyhi olan bir üst râviden de, aracısız olarak işitmiş olması kuvvetle muhtemeldir" der (İbn Hacer, *Nüket*, s. 249).

¹⁹¹ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, II, 415,416.

¹⁹² Bu konuyla ilgili örnekler ve açıklamalar için bkz. İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 416, 425, 582.

¹⁹³ Bkz. İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 461-475.

¹⁹⁴ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, II, 551, 552.

¹⁹⁵ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 535-537.

¹⁹⁶ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 538-542.

¹⁹⁷ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, III, 287, 603; V, 105; İbnü's-Salâh, *Ulümü'l-hadis*, s. 64; İbn Cemâ'a, *el-Menhel*; s. 48; İbn Hacer, *Nüzhe*, s. 123-124;

Muztarib Hadis

İbnü'l-Kattân'a göre, aynı hadisin hem merfû, hem mevkuf, hem muttasıl, hem münkatı' veya hem müsned, hem mürsel gibi farklı şekillerdeki rivayetleri, râvileri sika olduktan sonra hadise zarar vermez.¹⁹⁸ Yani, râvileri sikaysa hadisin senedindeki ıztırâb zarar verici değildir.¹⁹⁹ Burada çoğunluğun rivayet şekline de bakılmaz. Ona göre, bunların en zayıfı, merfû rivayet edenin tek, mevkuf rivayet edenin bir topluluk olmasıdır. Buna rağmen merfû rivayet edenin sikalıği önemlidir, eğer sikaysa başkalarının muhâlefeti dikkate alınmaz.²⁰⁰

C. Hadislerin Sıhhatini Tespitinde Metin Tenkidi

İbnü'l-Kattân hadislerde daha çok senedi incelemekle beraber, yeri geldikçe Kur'an'a, mütevâtir Sünnet'e, akla ve tarihe aykırı bir metin gördüğü zaman 'nekâretü'l-metn' hükmünü vermektedir. Meselâ o, İbn Adiy'nin (ö. 365/975) rivayet ettiği bir hadis için,²⁰¹ "en sika râviler rivayet etse de şiddetli nekâret taşıyor" demiştir.²⁰² Yine başka bir hadis için de çok zayıf ve 'nekâretü'l-metn' değerlendirmesini yapmıştır. Bu hadiste ufak bir çocuk önünden geçerken Rasûlullah ona beddua etmiş, bunun sonucunda da çocuk kötürüm olmuştur.²⁰³ Bununla ilgili olarak İbnü'l-Kattân 'nekâretü'l-metn' hükmünü verdikten sonra, "eğer hak etmediği halde Hz. Peygamber ona beddua etseydi, o kimse için bu ancak sadaka ve rahmet olurdu"²⁰⁴ diyerek hadisin metnini hakikate aykırı bularak tenkit etmektedir.²⁰⁵

Süyûtî, *Tedrib*, I, 215; Sehâvî, *Fethu'l-muġis*, I, 56; Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 152.

¹⁹⁸ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 283; III, 275-279, 286, 439, 480, 484, 510; V, 225, 315, 403, 416, 398; *Kitâbü'n-Nazar*, s. 88; İbn Hacer, *a.g.e.*, s. 236; Zerkeşi, *el-Bahru'l-muġt*, IV, 340; Sehâvî, *a.g.e.*, I, 174.

¹⁹⁹ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, III, 275, 339; V, 263; *Kitâbü'n-Nazar*, s. 110

²⁰⁰ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, V, 452, 456.

²⁰¹ İbn Adiy, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, Beyrut 1409/1988, V, 170.

²⁰² İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, II, 60.

²⁰³ Ebû Dâvûd, *Salât*, 111, hadis no: 705-707.

²⁰⁴ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 64-65.

²⁰⁵ Zehebî de ilgili hadis için, "zannedersem mevzû" demektedir (Zehebî, *Mizân*, III, 224).

Bir hadisle ilgili olarak,²⁰⁶ “bu hadisi İbn Cüreyc’in rivayet etmiş olması mümkün değildir. O, dindar ve ilim ehliendir. Müdellis olsa ve İbrâhim (b. Muhammed b. Ebû Yahyâ) hakkında olumlu bir görüşe sahip olduğunu takdir etsek de, böyle çirkin bir fiili rivayet ederken tedlîste bulunmuş olamaz” demektedir.²⁰⁷ Aynı şekilde, Hz. İbrâhim’in kendisini bir baltayla sünnet ettiği ile ilgili bir rivayetin, ne naklen ne de aklen kabul edilebileceğini belirtmiştir.²⁰⁸

Namazda imamın kıraatı ile yetinme konusuyla ilgili bir rivayetteki ziyâdenin²⁰⁹ Rasûlullah’a ait olamayacağını, “bunun, icthadlarından bile olsa Hz. Peygamber’in sözü olması imkânsızdır. Doğrusu bunun Ebü’d-Derdâ’nın sözü olduğudur” şeklinde ifade etmektedir.²¹⁰

Başka bir yerde, Rasûlullah’ın kırmızı bir kefenle kefenlendiği ile ilgili rivayeti şöyle tenkit etmektedir: “Peygamber’in beyaz bir kefenle kefenlendiği bilinmektedir. Bu durumda, kırmızı bir kadife ile kefenlendiği münkerdir.”²¹¹

Ayrıca, ona göre bir hadisin senedinin zayıf olması, mânâsının doğru olmasına engel değildir.²¹² Daha önce de ifade ettiğimiz gibi o sened hakkında verilen hükmü bir icthad olarak görür. Aynı şekilde İbnü’l-Kattân’ın bir hadis hakkında, “bu haber zayıf isnâdlıdır ve metni münkerdir” demek suretiyle isnâdını ve metnini ayrı ayrı değerlendirdiğini görmekteyiz.²¹³

Bütün bunlardan İbnü’l-Kattân’ın ‘münker’, özellikle ‘nekâretü’l-metn’ ifadesini metin tenkidi için kullandığı sonucunu çıkarabiliriz. Bununla birlikte İbnü’l-Kattân, *Sahîh-i Müslim*’de yer alan bir hadiste²¹⁴ ıztırâb olduğunu belirttikten sonra, *Beyânü’l-vehm* adlı eserinin isnâdlarla ilgili olduğunu, ıztırâbla

²⁰⁶ Ebû Dâvûd, *Nikâh*, 38, hadis no: 2131.

²⁰⁷ İbnü’l-Kattân, *a.g.e.*, III, 45.

²⁰⁸ İbnü’l-Kattân, *Kitâbü’n-Nazar*, s. 268.

²⁰⁹ Nesâî, *İftitâh*, 31, hadis no: 923

²¹⁰ İbnü’l-Kattân, *Beyânü’l-vehm*, III, 371.

²¹¹ İbnü’l-Kattân, *Beyânü’l-vehm*, IV, 152. O, hür ve hür olmayan kadınların örtünmeleri arasında fark olduğu ile ilgili rivayetleri reddederken Kur’an’a aykırı olmalarını da dikkate almaktadır (İbnü’l-Kattân, *Kitâbü’n-Nazar*, s. 187-189).

²¹² İbnü’l-Kattân, *Kitâbü’n-Nazar*, s. 369.

²¹³ İbnü’l-Kattân, *Beyânü’l-vehm*, III, 329.

²¹⁴ Müslim, *İmân*, 74, hadis no: 162.

ilgili meseleye girmenin bu kitabın konusu olmadığını vurgulamaktadır.²¹⁵ Buradan yola çıkarak, onun *Beyânü'l-vehm*'de daha çok isnâdla ilgilendiğini, metin tenkiti, ıztrâb ve metinleri cem ve te'lif etme gibi meseleleri, mezkûr eserine fazlaca almadığını, bu gibi meseleleri daha çok fıkıhçının görev alanına soktuğunu söyleyebiliriz.

D. Sıhhat Tespitinde Hadisçinin Görevi ve Taklit

İbnü'l-Kattân, hadislerin sıhhatini belirleme ile onlarla amel etmenin arasını ayırmaktadır. Ona göre hadisçinin görevi, hadisleri tek tek ele alıp onları objektif olarak değerlendirip nakletmektir. Bunu yaparken fıkıhçının alanına girmemeli, hadislere kendi düşüncelerini katmamalı²¹⁶ ve hadisin lafzını olduğu gibi nakletmelidir.²¹⁷ Gerek fıkıhçı, gerekse hadisçi kendi uzmanı olduğu alanda söz söylemeli ve kendi alanının gereğini yerine getirmelidir.

O, İbnü'l-Harrât'ın (ö. 582/1186), Ebû Dâvûd'un rivayeti zayıf olduğu halde -kendisi Mâlikî olduğu için- Mâlikîler'deki haccin umre ile feshinin mensûh olduğu hükmüne uygun olarak ve mezhep taassubuyla hareket ederek, Müslim'in rivayet ettiği sahih bir hadisin lafzını terk edip, zayıf olan Ebû Dâvûd'un lafzını rivayet etmesini eleştirmekte ve şöyle demektedir: "Muhaddisin görevi hadisi olduğu gibi rivayet etmektir. Bu rivayetleri değerlendirmek ve hüküm çıkarmak ise fıkıhçının görevidir."²¹⁸ Başka bir yerde de onun, bir hadisin lafızlarının bir kısmını eleyerek mezhebine uygun olan kısmını rivayet etmesini eleştirmekte ve muhaddisin görevinin, hadisi aynen nakletmek olduğunu hatırlatmaktadır.²¹⁹

Yine, 'nühiye an (نهي عن) = yasaklandı' şeklindeki rivayetin 'nehâ Rasûlullah (نهى رسول الله) = Rasûlullah yasakladı' şeklinde verilmesine itiraz ederek şöyle demektedir: "Muhaddisten beklenen re'yini değil, rivayetini bize nakletmesidir. Nakledenin göremediği

²¹⁵ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 472.

²¹⁶ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 176-177.

²¹⁷ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 148.

²¹⁸ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 176-177.

²¹⁹ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 195.

bir inceliği kendisine nakledilenin görebilmesi mümkündür. Biz onun naklini kabul ederiz, sözünü değil.”²²⁰

Bununla birlikte İbnü'l-Kattân, hadisçiliği taklit olarak görenlere karşı şu görüşleri savunmaktadır: “Hadisçinin görevi, doğru olan rivayeti kabul etmek, re'yi reddetmektir. O, haram veya helal hükümlerini verenleri taklit etmediği gibi, bir hadis hakkında sahih veya zayıf hükmünü verenleri de taklit etmez...”²²¹

Ayrıca o, bu konuda şöyle demektedir: “Muhaddisin görevi senedleri ve râvileri inkıtâ‘ yönünden incelemektir. Râvileri sika olduğu sürece, bir metnin diğeri ile teâruzu gibi meseleler onun araştırması gereken bir mesele değildir. Bu fıkıhçının görevidir. Eğer fıkıhçı bu hadise bakarsa, onun söylediğinin aksini ortaya koyabilir.”²²²

Yine o, İbnü'l-Harrât'ın, “Ebû Hâtim er-Râzî gibi âlimlerin tashîhini ilgili hadisin senedine bakmaksızın kabul etmesini onların görüşlerine tâbi olmak” şeklinde değerlendirerek tenkit etmektedir. Ona göre önemli olan Buhârî, Müslim gibi âlimlerin bir hadis ile ilgili hükmü değil, onların naklidir. Ona göre tashîh bir ictihad meselesidir.²²³

Şunu da belirtelim ki o, hadisçileri hadis konusunda ihtiyatlı bularak: “Muhaddisin zayıf hadisi kabulünden korkma, onun sahihi terk etmesinden kork! Şeriat bu şekilde korunmuştur” demektedir.²²⁴

VIII- İBNÜ'L-KATTÂN'IN SAHÎHAYN'A YÖNELİK ELEŞTİRİLERİ

İbnü'l-Kattân, *Sahîhayn*'daki bazı hadisleri râvisi veya usûlü gereği eleştirmiştir. Şüphesiz o, Buhârî ve Müslim'in hadisteki otoritesini kabul etmekte, hatta adlarını zikrederken onları rahmetle anmaktadır.²²⁵ Onun, özellikle kaynak olmak bakımından diğer bazı Mağribliler gibi,²²⁶ Müslim'e öncelik verdiğini

²²⁰ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 272.

²²¹ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 10-11.

²²² İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, V, 317, 336-337. Bütün bunları söylerken İbnü'l-Kattân kendisinin fıkıhçı olduğuna da işaret etmektedir.

²²³ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, II, 522.

²²⁴ İbnü'l-Kattân, *Kitâbü'n-Nazar*, s. 112.

²²⁵ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, V, 406.

²²⁶ Cezâiri, *Tevcihu'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, Beyrut 1995, I, 302.

söyleyebiliriz.²²⁷ Bununla birlikte İbnü'l-Kattân, bir hadisin Buhârî veya Müslim'in *Sahîh*'lerinde yer almasının sahih olduğu anlamına gelmediğini belirtmekte²²⁸ ve hadisin sıhhatini belirlemede onları taklit etmeyi kınamaktadır.²²⁹ Bunun için o, eserin değil, hadisin senedinin esas alınması gerektiğini savunmaktadır.²³⁰ İşte bu usûlünün gereği olarak İbnü'l-Kattân, *Sahîhayn*'daki bazı hadisleri gerek râvilerinin güvenilirliği açısından, gerekse müelliflerinin metotları açısından eleştirmiştir. Bilindiği üzere daha önce de Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerine yönelik bazı tenkitler yapılmış ve bunlara cevaplar verilmiştir.²³¹ Özellikle bazı râvileri eleştiri konusu olmuştur.²³² İbn Hacer'e göre, Buhârî'nin 80, Müslim'in 120 râvisi değişik âlimler tarafından eleştirilmiştir.²³³

İbnü'l-Kattân'ın *Sahîhayn*'ın râvilerini tenkit etmesinde hadis usûlünün diğer hadisçilerden biraz farklı olması önemli rol oynar. Nitekim o, hakkında tevsik bilinmeyen râvi için 'lem tesbüt adâletühû (adâleti bilinmemektedir)' hükmünü vermektedir. Zehebî *Sahîhayn*'da, bu durumda olup da cerh edilmeyen birçok râvinin bulunduğunu, çoğunluğun da, bunların cerh edilmedikleri sürece, kendilerinden bir topluluğun rivayette bulunması durumunda rivayetlerini sahih kabul ettiklerini söylemektedir.²³⁴ İbn Hacer ise buna itiraz etmekte ve *Sahîhayn*'daki râvilerin çoğunluğunun güvenilir olarak tanındığını, ancak istişhâd için yer verdikleri râvilerin bu durumda olduğunu belirtmektedir.²³⁵

²²⁷ İbnü'l-Kattân, hadislerin kaynağını verirken Müslim'e öncelik vermektedir (Bkz. İbnü'l-Kattân, *Kitâbü'n-Nazar*, s. 68, 69, 76).

²²⁸ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, V, 503-504.

²²⁹ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, V, 514. Bunun için o, İbnü'l-Harrât'ın başka musanniflerin tahric ettiği hadisleri zayıf kabul etmesine gerekçe olarak öne sürdüğü râvilerin *Sahîhayn*'daki rivayetlerini kabul etmesi tutarsızlığını eleştirmiştir (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, V, 503).

²³⁰ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, V, 32.

²³¹ Mehmet S. Hatiboğlu, "Müslüman Âlimlerin Buhârî ve Müslim'e Yönelik Eleştirileri", *İslâmî Araştırmalar*, 1997, X/1-3, s. 1-14; Dayhan, "Buhârî'ye Yöneltilen Bazı Tenkitler", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İzmir 1995, s. 64-224.

²³² Süyûtî, *Tedrib*, I, 69.

²³³ İbn Hacer, *Nuket*, I, 286.

²³⁴ Zehebî, *Mizân*, VI, 6; İbn Hacer, *Lisân*, V, 3.

²³⁵ İbn Hacer, *Lisân*, V, 3.

İbnü'l-Kattân'ın Buhârî ve Müslim'e yönelik tenkitleri, usûl ve ricâl bakımından olmak üzere iki başlık altında değerlendirilecektir.²³⁶

A. Usûl Açısından Eleştirileri

İbnü'l-Kattân'ın bazı durumlarda, Buhârî ve Müslim'den farklı bir metoda sahip olduğu için onların sıhhatine hükmederek kitaplarına aldıkları hadisleri eleştirdiği görülmektedir. Mesele o, Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde münkatı' hadislerin olduğunu belirtmektedir.²³⁷

İbnü'l-Kattân aynı zamanda muallak hadisleri de münkatı' kabul etmektedir.²³⁸ Ona göre Buhârî, bâb başlıklarında şartına uymayan rivayetleri ta'lik etmiştir ve bu konuda, "Buhârî bâb başlarındaki ta'likâtlarında râvilerin zayıf olmasına ehemmiyet vermez. Bu hadisler onun sahih olarak seçtiklerinden ve şartlarını taşıyan hadislerden kabul edilmezler. Fakat sadece onun isnâdlarını kesintisiz olarak verdiği hadisler bunlardandır" demektedir.²³⁹ Başka bir yerde de muallak bir hadis için, "Buhârî, kendi şartlarına uymayan hadisleri bâb başlıklarında muallak olarak zikreder... Bu, Buhârî'nin tahric ettiği hadislerden sayılmaz. Bundan dolayı hiç kimse Abdurrahman b. Abdullah b. Utbe el-Mesûdî'nin Buhârî'nin kitabının ricâlinden olduğunu düşünmemiştir. Bu konuda te'lifde bulunan Dârekutnî (ö. 385/995), Hâkim (ö. 405/1014), Kelâî (ö. 408/1017), Bâcî (ö. 474/1081) gibi âlimler onu eserlerinde zikretmemişlerdir" demek suretiyle

²³⁶ İbnü'l-Kattân'ın tenkit ettiği *Sahihayn* hadisleri için bkz. İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, hadis no: 146, 368, 374, 377-379, 389, 395, 410, 432, 436, 442, 447, 478, 479, 453, 455, 456, 466-472, 478, 479, 539, 542, 550-552, 557-559, 563, 565, 572, 576, 581, 827, 1075, 1127, 1134, 1139, 1145-1149, 1165, 1224-1226, 1267, 1456, 1457, 1460, 1462, 1465-1482, 1499, 1524, 1531, 1549, 1550, 1560, 1592, 1599, 1602, 1644, 1651, 1654, 1841, 1859, 1921, 1927, 1928, 1930-1932, 1995, 2017, 2021, 2024, 2050, 2053, 2054, 2056, 2080, 2100, 2127, 2157, 2203, 2213, 2222, 2235, 2291, 2307, 2308, 2433, 2443-2447, 2540, 2609, 2725, 2727, 2732, 2736, 2738, 2745, 2747-2751, 2754, 2755, 2798, 2801, 2803, 2819, 2826, 2831, 2829 (Bu numaralandırmada Hüseyin Âyt Saîd'in tahkikli neşri esas alınmıştır).

²³⁷ Bkz. İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, II, 164, 564.

²³⁸ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 164, 478; V, 165.

²³⁹ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, II, 479, 480; V, 165; Zerkeşi, *Nuket*, I, 253; Zeylaî, *Nasbü'r-râye*, IV, 91; İbn Hacer, *Nuket*, s. 88.

bu konudaki görüşünü ortaya koymaktadır.²⁴⁰ O, bu türden rivayetlere 'münkatı' hükmünü vermektedir.²⁴¹

Ta'likâtlarından dolayı İbn Mende (ö. 365/975) Buhârî için müdellis demişse de,²⁴² İbnü'l-Kattân bunu şiddetle reddetmektedir.²⁴³ Görüldüğü gibi İbnü'l-Kattân Buhârî'yi mu'allak rivayetlerinden dolayı tenkit etmemiş, sadece bu hadislerin Buhârî'nin şartlarına uygun olmadığını söylemiştir.

Yine İbnü'l-Kattân, *Sahîh-i Müslim*'deki bir rivayeti²⁴⁴ şek sîgası ile rivayet edilmesinden dolayı tenkit etmektedir.²⁴⁵ Nevevî de, Müslim'in bu rivayeti itimad ettiği için almadığına, mütâbî' olarak rivayet ettiğine dikkat çekmektedir.²⁴⁶

İbnü'l-Kattân, Buhârî ve Müslim'in kitâbet yoluyla rivayetlerini de metodu gereği reddetmektedir. Mesela o, *Sahîh-i Müslim*'de geçen Mahreme b. Bükeyr'in babasından vicâde yoluyla aldığı hadisleri de eleştirmiştir.²⁴⁷

Onun, hadisin senedindeki iki râvi arasından bir râvinin düşürüldüğü iddiasıyla tenkit ettiği Müslim hadisleri de vardır.²⁴⁸ Ayrıca *Sahîhayn*'da Mücâhid b. Cebr'in Hz. Aişe'den semâ'ı bulunmadığı gerekçesiyle eleştirdiği rivayetler de bu kategorindedir.²⁴⁹ Başka bir yerde de Buhârî ve Müslim'in ortak rivayetlerinden birisini, İbn Ahî Zeyneb'in senedden düşürülmesini gerekçe göstererek münkatı' kabul etmektedir.²⁵⁰ Yine aynı hadis ile ilgili olarak, Ebû Saîd el-Hudrî'nin hadisi kimden aldığı'nın belli olmadığına dikkat çekmektedir.²⁵¹

²⁴⁰ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 178; Irâkî, *et-Takyîd ve'l-idâh fî şerhi Mukaddimeti İbni's-Salâh*, Beyrut 1981, I, 90. Ancak İbn Hacer bu hadisin muallak olmadığını iddia etmektedir (İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, II, 515).

²⁴¹ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 478; V, 165.

²⁴² İbn Hacer, *Tağlîku't-ta'lik*, Beyrut 1985, II, 9.

²⁴³ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, V, 499.

²⁴⁴ Müslim, *Hayz*, 10, hadis no: 323.

²⁴⁵ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 292.

²⁴⁶ Nevevî, *Sahîhu Müslim bi-Şerhi'n-Nevevî*, Kahire 1994, IV, 7.

²⁴⁷ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, II, 371-373. Müslim'de 17 rivayeti vardır.

²⁴⁸ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 376, 377, 449.

²⁴⁹ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, II, 391-392, 560.

²⁵⁰ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 451.

²⁵¹ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 456.

İbnü'l-Kattân sahâbî mürseline karşı olduğu için de *Sahîhayn*'daki birçok rivayeti tenkit etmiştir. Nitekim yukarıda da belirttiğimiz gibi o, Müseyyeb b. Hazn b. Ebû Vehb'in fetih yılı Müslümanlarından olduğunu hatırlatıp, Ebû Tâlib'in vefatı hadisesine şahit olamayacağından yola çıkarak,²⁵² *Sahîhayn*'da yer alan bu hadisin²⁵³ mürsel olduğunu söylemektedir. Benzer şekilde, Enes b. Mâlik'ten rivayet edilen Mirâc ile ilgili hadisi,²⁵⁴ o döneme şahit olmadığı gerekçesiyle mürsel kabul etmektedir.²⁵⁵ Yine aynı gerekçelerle, Câbir'in Hz. Peygamber'e Hira'da gelen vahiyle ilgili rivayetini,²⁵⁶ Ebû Hureyre'nin bir hadisini²⁵⁷ ve Sehl b. Ebû Hasme'nin bir rivayetini²⁵⁸ mürsel kabul etmektedir.

B. Râviler Hakkındaki Eleştirileri

İbnü'l-Kattân Buhârî ve Müslim'in râvilerini tenkit etse de, bunların hadislerini rivayet etmelerini dikkate almaktadır. Nitekim o, râviler hakkında "Buhârî ve Müslim onun hadislerini rivayet etmiş olup sikadır" demektedir.²⁵⁹ Onun eleştirileri daha çok Müslim'le ilgili olduğu için, öncelikle ona yönelik tenkitlerinden başlamak istiyoruz. Daha sonra sadece Buhârî'de rivayeti olanlara ve nihayetinde her ikisinin ortak râvilerine yönelik tenkitlerine yer vereceğiz. Şunu da belirtmeliyiz ki, onun tenkit ettiği râvilerin bunlardan ibaret olduğu düşünülmemelidir.²⁶⁰ Bunlar sadece İbnü'l-Kattân'ın *Beyânü'l-vehm* adlı eserini kaleme almasına sebep olan İbnü'l-Harrât'ın *Ahkâmü'l-vüstâ* adlı eserine yönelik tenkitleri gereği, değinmek zorunda olduğu râvilerdir.

1. Müslim'in râvilerine yönelik eleştirileri

İbnü'l-Kattân eserlerinde Buhârî'den çok Müslim'i eleştirmekte, bununla birlikte daha önce de belirttiğimiz gibi kaynak

²⁵² Burada İbnü'l-Kattân'ın, râvinin bu olaya Müslüman olmadan önce şahit olma ihtimalini dikkate almamasının, metodundan mı, yoksa dikkatinden kaçmasından mı kaynaklandığını tespit edemiyoruz.

²⁵³ Buhârî, *Cenâiz*, 79, hadis no: 1294; Müslim, *İmân*, 9, hadis no: 24.

²⁵⁴ Buhârî, *Enbiyâ*, 25, hadis no: 3213; Müslim, *İmân*, 74, hadis no: 162.

²⁵⁵ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, II, 470-472.

²⁵⁶ Buhârî, *Bidü'l-vahy*, 1, hadis no: 4; Müslim, *Bidü'l-vahy*, 73, hadis no: 161; Tirmizî, *Tefsir*, 69, hadis no: 3325.

²⁵⁷ Müslim, *İmân*, 9, hadis no: 25; Tirmizî, *Tefsir*, 29, hadis no: 3188 (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 471).

²⁵⁸ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 565-568.

²⁵⁹ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, III, 285.

²⁶⁰ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, V, 513.

olma bakımından Müslim'i önelemektedir. O, Müslim'in *Sahîh*'indeki râvilere diğerlerinden farklı bir muamelede bulunmamaktadır. Eğer cerh edilmiş veya mechûl olduğunu kabul ediyorsa, rivayetinin Müslim'de veya Buhâri'de yer almasını dikkate almaz. Nitekim o, *Beyânü'l-vehm*'de İbnü'l-Harrât'ın tutarsızlığını anlatırken, *Sahîh-i Müslim* dışındaki hadislerini tenkit ettiği bir râvinin, *Sahîh-i Müslim*'deki rivayetleri hakkında hiçbir şey söylememesini ve bunların tenkitten korunmuş olduğunu düşünmesini eleştirmektedir.²⁶¹

Müslim'in râvilerinden tenkit ettikleri şunlardır:

Haccâc b. Ertât,²⁶² Matar el-Varrâk'ın,²⁶³ Muhammed b. Hâtim b. Meymûn²⁶⁴, Ca'fer b. Süleymân'ın,²⁶⁵ Ma'kil b. Ubeydullâh el-Harrânî,²⁶⁶ Mus'ab b. Şeybe'nin,²⁶⁷ Osman b. Hayân,²⁶⁸ Süveyd b. Saîd,²⁶⁹ Muâviye b. Sâlih el-Hadrâmi'nin,²⁷⁰ Kurre b. Abdurrahmân el-Meâfirî,²⁷¹ Saîd b. İyâs el-

²⁶¹ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 298.

²⁶² Zayıf ve müdellis olduğunu belirtmektedir (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, III, 351). Müslim'de 1 rivayeti vardır.

²⁶³ Rivayetlerinden dolayı Müslim'in ayıplandığını söylemektedir (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, III, 394). Müslim'de 10 rivayeti olmakla birlikte bunlar mütâbidir, usûlden değildir.

²⁶⁴ İbn Adiy'den onun telkîn kabul ettiğini nakletmektedir (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 61). Müslim'de 214 rivayeti vardır. Ancak bunların hemen hemen hepsi mütâbaattandır.

²⁶⁵ Râfizi olduğunu belirtmektedir (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 89; V, 27, 28, 169). Müslim'de 15 rivayeti vardır.

²⁶⁶ Zayıf olduğunu ifade etmektedir (İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, IV, 486-487; V, 505). Müslim'de 31 rivayeti vardır.

²⁶⁷ Leyin olduğunu söylemektedir (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 610; V, 507-508). Müslim'de 4 rivayeti vardır.

²⁶⁸ Durumunun bilinmediğini belirtmektedir (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 632). Müslim'de 1 rivayeti vardır.

²⁶⁹ Aleyhindeki rivayetlere yer vermekte ve Müslim'in bu râviden hadis nakletmesinin tenkit edildiğini belirtmektedir (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, V, 242). Müslim'de 53 rivayeti vardır.

²⁷⁰ Durumunun ihtilafı olmasından dolayı hadislerine hasen hükmünü vermektedir (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 112-115). Müslim'de 18 rivayeti vardır.

²⁷¹ "Münkerü'l-hadis" demektir (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, V, 143, 510). Müslim'de 1 rivayeti vardır.

Cüreyrî'nin,²⁷² Muhammed b. Sîrîn'in,²⁷³ İbrâhîm b. Muhâcir b. Câbir'in,²⁷⁴ Beşîr b. Muhâcir,²⁷⁵ Abdülmelik b. Rebi' b. Sebre.²⁷⁶

Burada İbnü'l-Kattân'ın, Müslim'in kendilerinden şâhid olarak rivayette bulunduğu, rivayetlerinin delil olmadığını söylediği râvilerden söz ettiğini belirtmek yerinde olacaktır. Meselâ: Üsâme b. Zeyd el-Leysi'yi, Müslim'in kendisinden hüküm çıkarmak için değil, şâhid getirmek için rivayette bulunduğu râviler arasında saymaktadır.²⁷⁷ Yani o, Müslim'in kendisinden hadis rivayet ettiği râvilerin rivayetlerinin delil olarak kullanılabilmesi anlamını taşımadığını savunmaktadır. Nitekim Müslim bizzat kendisi *Sahîh*'in girişinde bu tür râvilerin rivayetlerinden bahsetmektedir.²⁷⁸ Bunun için böyle râvilere yönelik eleştirilerini, bu açıdan dikkate almak gerekmektedir.

2. Buhârî'nin râvilerine yönelik eleştirileri

O, her ne kadar Buhârî'nin bazı ricâlini tenkit etse de onu cerh ve ta'dilde ölçü kabul etmektedir.²⁷⁹ Nitekim o, Buhârî'nin kendisinden rivayette bulunduğu bir râvî için, "İbrâhîm es-Seksekî'yi bir topluluk zayıf olarak görse ve hadisini delil olarak kabul etmese de, o sikadır. Buhârî ondan hadis riâyet etmiştir" demektedir.²⁸⁰ Bununla birlikte o Buhârî'nin, Esîd b. Zeyd,²⁸¹ Abdurrahmân b. Abdullah b. Dînâr,²⁸² Ubeyde b. Humejd et-Teymî,²⁸³ Abdurrahmân b. Servân,²⁸⁴ Anbesse b. Hâlid b. Yezîd,²⁸⁵

²⁷² "Muhtelit" olduğunu söylemektedir (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 339-345, 660). Müslim'de 18 rivayeti vardır.

²⁷³ İmrân'dan rivayetlerinde semâ'nın şüpheli olduğunu iddia etmektedir (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 553-556). Müslim'de 4 rivayet vardır.

²⁷⁴ rivayetlerinin delil olarak kullanılamayacağını söylemektedir (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, III, 129). Müslim'de 2 rivayeti vardır.

²⁷⁵ Hakkında Ahmed b. Hanbel'in 'münkerü'l-hadis' dediğini nakletmektedir (İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, V, 512). Müslim'de 1 rivayeti vardır.

²⁷⁶ Zayıf bir râvî olduğunu belirtmektedir (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 138). Müslim'de 1 rivayeti vardır.

²⁷⁷ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 84. Diğer örnekleri için bkz. İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 138; V, 143

²⁷⁸ Müslim, *Sahîh (Mukaddime)*, I, 5.

²⁷⁹ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 583; III, 285, 377.

²⁸⁰ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, III, 306.

²⁸¹ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, III, 398. Buhârî'de sadece 1 rivayeti vardır. O da mütâbi olarak verilmiştir.

²⁸² İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, III, 583. Buhârî'de 17 rivayeti vardır.

²⁸³ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, IV, 216. Buhârî'de 4 rivayeti vardır.

²⁸⁴ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 445. Buhârî'de 3 rivayeti vardır.

Nuaym b. Hammâd²⁸⁶ ve Übeyy b. Abbâs b. Sehl²⁸⁷ gibi râvilerini eleştirmiştir.

İbnü'l-Kattân, Buhârî'nin *Sahîh*'i dışında *Târîhu'l-kebîr*'deki bazı görüşlerine de itirazlarda bulunmuştur.²⁸⁸

3. Buhârî ve Müslim'in ortak râvilerine yönelik eleştirileri

Tespit ettiklerimiz şunlardır: Mücâhid b. Cebr,²⁸⁹ Talhâ b. Nâfi'nin,²⁹⁰ Üsâme b. Zeyd el-Leysî,²⁹¹ Füleiyh b. Süleymân,²⁹² Simâk b. Harb,²⁹³ Yahya b. Eyyûb,²⁹⁴ Saîd b. Ebû Arûbe,²⁹⁵ Amr b. Ebû Amr,²⁹⁶ Ebü'z-Zübeyr Muhammed b. Müslim b. Tederrüs,²⁹⁷ İbn Uyeyne, İbn Cüreyc,²⁹⁸ Harmele b. Yahyâ,²⁹⁹ Hişâm b. Sa'd,³⁰⁰ Ziyâd b. Abdullah,³⁰¹ Abdülvehhâb es-Sekafî,³⁰² Abdülvehhâb b. Abdülmecid,³⁰³ Zeyneb b. Ebû Seleme,³⁰⁴

²⁸⁵ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 463; V, 89. Buhârî'de 10 rivayeti vardır.

²⁸⁶ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, III, 118, 177; V, 509-510. Buhârî'de 5 rivayeti vardır.

²⁸⁷ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, V, 512. Buhârî'de 1 rivayeti vardır.

²⁸⁸ Bkz. İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 613-614; III, 289; IV, 489, 549, 659.

²⁸⁹ Hz. Aişe'den semâ'i olmadığı gerekçesiyle, Mücâhid'in kendisinden rivayetlerini münkatı' kabul etmektedir (İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, II, 391-392). Buhârî'de bu şekilde rivayet edilen 3, Müslim'de 2 hadis tespit edebildik.

²⁹⁰ Câbir'den rivayetlerinin sahifelerden olduğu için delil olarak kullanılmayacağı belirtilmektedir (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, III, 403-404; V, 503). Buhârî'de 3, Müslim'de ise 48 rivayeti vardır.

²⁹¹ zayıf olduğunu söylemektedir (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, III, 414; IV, 420). Buhârî'de sadece 1, Müslim'de ise 25 rivayeti bulunmaktadır.

²⁹² "Zayıftır. Buhârî ondan hadis rivayet ettiği için eleştirilmiştir" demektir (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 37; V, 511). Buhârî'de 53, Müslim'de 5 yerde rivayeti vardır.

²⁹³ Zayıf kabul etmektedir (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 42-58, 546). Buhârî'de sadece 1 rivayeti bulunan Simâk'ın, Müslim'de 62 rivayeti yer almaktadır.

²⁹⁴ Hafızasının kusurlu olduğunu söylemektedir (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 69).

²⁹⁵ Hakkında, "muhtelit" demektir (İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, IV, 153-155).

²⁹⁶ Zayıf olduğunu belirtmektedir (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 184).

²⁹⁷ Müdellis olarak nitelemektedir (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 319).

²⁹⁸ Her ikisi için de müdellis hükmünü vermektedir (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 305).

²⁹⁹ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 168; IV, 275; V, 233, 510.

³⁰⁰ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 336.

³⁰¹ Her üçünün de durumlarının ihtilafı olduğunu belirtmektedir (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, V, 101). Buhârî'de 1, Müslim'de 3 rivayeti vardır.

³⁰² Muhtelit (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 583).

³⁰³ Muhtelit (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, IV, 674).

Mes'ûdî,³⁰⁵ Ömer b. Hamza,³⁰⁶ İkrime b. Ammâr'ın,³⁰⁷ Kabîsa b. Ukbe,³⁰⁸ Yahyâ b. Eyyûb el-Gâfikî,³⁰⁹ Abdurrahmân b. İshâk b. Abdullah,³¹⁰ Şerîk b. Abdullah el-Kâdî,³¹¹ Zeyneb bint Ebû Seleme'yi tâbiünden kabul ettiği için Buhârî ve Müslim'in muttasıl kabul ettikleri hadislerini, mürsel olarak nitelendirmektedir.³¹² Ayrıca o, Hişâm b. Urve ve Süheyl b. Ebû Sâlih'in hafızalarının zayıflaması sebebiyle muhtelit olduklarını iddia etmektedir.³¹³

Görüldüğü gibi, İbnü'l-Kattân'ın bu râvilere yönelik tenkitleri, ilk dönem âlimlerinin görüşlerinin farklı bir şekilde değerlendirilmesine dayanmaktadır.³¹⁴ Yoksa o, gerekçesiz hiçbir râviyi eleştirmedigi gibi, buna şiddetle karşıdır. Onu diğer geç dönem âlimlerinden farklı kılan şey, taklitten uzak olması, kendine has usûlü ve buna bağlı olarak *Sahîhayn*'da da yer alsa her hadisi objektif olarak eleştirebilmesidir.³¹⁵ Ancak şunu da belirtmeliyiz ki, bu râvilerin *Sahîhayn*'da yer alan rivayetlerinin birçoğu mütâbî niteliğindedir.

SONUÇ

³⁰⁴ Onu sahâbiye değil tâbiünden kabul ettiği için *Sahîhayn*'da da yer alan rivayetleri için mürsel hükmünü vermektedir (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 549-550).

³⁰⁵ Zayıf ve muhtelit (İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, II, 479).

³⁰⁶ Zayıf. (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, V, 506). Buhârî'de 2, Müslim'de 7 rivayeti vardır.

³⁰⁷ Yahyâ b. Kesîr'den rivayetlerinde çok hata yaptığını söylemektedir (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, III, 144; V, 507). Yahyâ'dan Buhârî'de sadece 1, Müslim'de 5 rivayeti vardır.

³⁰⁸ Çok hata yaptığını söylemektedir (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, V, 365, 508).

³⁰⁹ Hafızasında zayıflık bulunduğunu belirtmektedir (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, III, 324; IV, 150). Onun Buhârî'de 13, Müslim'de 7 rivayeti vardır.

³¹⁰ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, III, 387. Buhârî'de 3, Müslim'de 1 rivayeti vardır.

³¹¹ Hafızasının bozulduğu ve müdellis olduğunu belirtmektedir (İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, III, 122, 295-305; V, 505-506). Buhârî'de 1, Müslim'de 7 rivayeti vardır.

³¹² İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, II, 549-550.

³¹³ İbnü'l-Kattân, *a.g.e.*, V, 504.

³¹⁴ Bunu en önemli sebebinin, İbnü'l-Kattân'ın Kullandığı Hadis İstılahları' konusunda genişçe ele alacağımız üzere, bazı hadis terimlerini farklı anlaması ve yorumlaması olduğunu söyleyebiliriz.

³¹⁵ İbnü'l-Kattân'ın bu özelliği günümüz araştırmacıları tarafından bilinmediğinden yeni hadis çalışmalarında onun görüşlerine yer verilmemiştir. Bkz. Hatiboğlu, "Müslüman Âlimlerin Buhârî ve Müslim'e Yönelik Eleştirileri", *İslâmî Araştırmalar*, X/1-3, s. 1-14; Kırbaşoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, s. 45; *Hadis Metodolojisi*, s. 266-290.

İbnü'l-Kattân, 562-628/1167-1231 yılları arasında yaşamış, ilim tarihimizde önemli bir hadis ve fıkıh âlimidir. İlim konusundaki gayreti hayatının her döneminde görülmektedir. O, Muvahhidler Devleti'nin sağladığı özgür ilmî ortam içerisinde ilimde ictihada önem vermiş, taklide karşı çıkmıştır. Özellikle hadis ilminde birçok farklı fikirler ortaya atmıştır. Hadisleri ve râvileri tenkit konusunda hüküm verirken ilk dönem âlimlerinden istifade etse de, son sözü söylemede müstakil davranmıştır. Mağribli bir âlim olduğu halde etkisi bütün İslâm âleminde görülmüştür. Zehebî, Zeylaî, Bedrüddin ez-Zerkeşî, Zeynüddin el-İrakî, İbn Hacer el-Askalânî kendisinden nakilde bulunan ve etkilenen muhaddislerden bir kısmıdır.

İlimdeki bu mertebesine rağmen, değişik sebeplerden dolayı ismi sonraki yüzyıllarda unutulmuştur. Bunda onun tek başına bir ekol olmasının, belli bir mezhebe bağlı kalmamasının ve eserlerinin birçoğunun kendisinden hemen sonra kaybolmasının önemli derecede etkisi olduğu söylenebilir.

İbnü'l-Kattân'ın hayatı boyunca telif ettiği eserlerinin günümüze ulaşmamış olması ilim tarihimiz açısından büyük bir kayıptır. Ancak, her ne kadar bazı eserleri elimizde bulunmasa da, özellikle *Beyânü'l-vehm ve'l-ihâmi'l-vâkı'ayn fi kitâbi'l-Ahkâm* adlı eserine sahip olmamız onun hadisçiliğinin anlaşılmasında çok önemli bir yer tutmaktadır.

İbnü'l-Kattân'ın belli bir mezhebe mensup olmadığı gibi, hadis usûlünde de taklitçi olmayıp özgün davranmaya gayret ettiği görülmüştür. Bunun bir neticesi olarak da onun hadis usûlü ile ilgili birçok konuda diğer bazı hadisçilerden farklı düşüncelere sahip olduğu tespit edilmiştir. O, özellikle cerh ve ta'dil ilminde kendisinden önce hakkında hüküm verilmemiş birçok râvi hakkındaki görüşleri ve yine yüzlerce hadisin sıhhati hakkında hüküm vermesi ile önem kazanmaktadır. Ancak onun doğru anlaşılması için, metodunun özgünlüğünün ve ıstıhlara yüklediği orijinal mânaların dikkate alınması gerektiğini belirtmeliyiz.

İbnü'l-Kattân'ın diğer bir özelliği de, elimizdeki en önemli eseri olan *Beyânü'l-vehm ve'l-ihâmi'l-vâkı'ayn fi'l-Ahkâm*'da hadis usûlü ile rivâyetlerin iç içe olması ve usûlü doğrudan rivâyetlere uygulamasıdır. Bu yönüyle eseri ilim tarihimizdeki nadir örneklerdendir. Eserin bu metot ile yazılmış olması, bazı âlimlerde gö-

rülen, usûl ile uygulama arasındaki tutarsızlığı en aza indirdiğini söyleyebiliriz.

O, Kur'an'a, yaygın Sünnet'e, tarihî verilere veya akla aykırı bulunduğu hadisleri delil olarak kullanmamış, bunların sahih olmayacağını belirtmiştir.

O, kitâbet ile rivâyeti, sahâbi mürselini kabul etmemesi, hasen hadisi farklı yorumlaması ve değerlendirmesi gibi konularda diğerlerinden farklı düşünceler ortaya koyarak, hadis usûlü konularında genel görüşün dışına çıkmıştır.

İbnü'l-Kattân, 'hasen hadis', 'mechûl râvi' gibi bazı hadis kavramlarına farklı anlamlar yüklemesiyle de önem arz etmektedir. Bunun için onun bu yönü bilinmeden kendisinden nakilde bulunulan bir eserdeki hadis veya râvi ile ilgili hükmüne bakmak çoğu zaman yanlış anlamalara sebep olmuştur.

Onun tespit ettiğimiz en önemli özelliklerinden bir diğeri de metoduna sadık ve tutarlı bir âlim olmasıdır. Bunun için o, gerektiğinde Buhârî ve Müslim gibi hadis otoritelerini bile eleştirmekten çekinmemiştir. İbnü'l-Kattân usûl konusunda bir sonuca varırken özellikle Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerini merkeze koyan İbnü's-Salâh ve İbn Hacer gibi hadisçilerden bu yönüyle ayrılmaktadır. Bundan dolayı söz konusu âlimlerin usûl çalışmalarında bir esneklik olmadığı gibi birçok zorlamalara da rastlanabilmektedir. İbnü'l-Kattân ise, Buhârî'nin bâb başlarındaki ta'likâtı ile ilgili tutumunda da gördüğümüz üzere her zaman ilmî objektifliğini korumaya çalışmış ve bunun bir sonucu olarak da daha isabetli sonuçlara varmıştır.